

Ferdinand Linnus – sõjaseelse Eesti etnograafia suurkuju

Marleen Metslaid

Sissejuhatus

Ferdinand Linnust (1895–1942) võib nimetada üheks tähtsamaks Eesti etnograafiks läbi aegade.¹ Tema tööaastad Eesti Rahva Muuseumi (ERM) direktori ja Tartu Ülikooli (TÜ) etnograafia õppejõuna hõlmasid sõdadevahelist perioodi ja esimest nõukogude aastat. Pärast Ilmari Mannineni tagasipöördumist Soome 1928. aasta lõpus jäi Linnus siinse etnograafia eestvedajaks. Kummatigi ei ole temast seni palju kirjutatud ega tema tegevust põhjalikult analüüsitud. Nimetada saab vaid Ants Viirese (1969) ja Jüri Linnuse (1996) ülevaateid, Vilve Kalitsa (1970) ja Piret Õunapuu (1995) lühikesi juubelijutte ning Art Leete artiklit, mis lähtub küll Linnusest, kuid tegeleb tegelikult tema etnograafilise lähenemise vastuolulise retseptisiooniga aastakümneid hiljem (Leete 2005). Siia juurde võib lisada minu varasemad käsitlused Linnuse 1920. aastate välitööde kohta (Nõmmela 2010; 2011). Linnuse enneaegu katkenud teadlastee oli mitmes mõttes tähelepanuväärne ja selle analüüsimine avab Eesti teadus- ja kultuuriloos varjujäänud tahke ning laiendab märgatavalt meie seniseid teadmisi.

Artikli eesmärgiks on käsitleda Linnuse rolli Eesti etnograafias ajavahemikul 1929–1941, mil ta töötas ERMi direktorina. Ametikohta Manninenilt vastu võttes sai ta õiguse ja samas ka

1 Vaadeldaval perioodil nimetati teadusala, mis tegeleb põhiliselt traditsioonilise talupojakultuuri materiaalse poolega, etnograafiaks. Kasutan artiklis ajastuomast terminit tänapäevase etnoloogia asemel. Etnoloogiast räägiti siiski juba tollal ja Linnus nägigi etnograafiat selle osana (vt alapeatükki „Eesti etnoloogia mõtestaja“).

kohustuse etnograafia olemasolu ja heaolu eest seista. Seejuures sõltus ta valitseva võimu kehtestatud piirangutest, eriti nõukogude aastal. Linnus ei tegutsenud 1930. aastatel selles vallas üksinda. Paarilisena võib siin näha tema lähedast kolleegi Gustav Ränka, kes siirdus 1939. aastal adjunktprofessori ametikohale Tartu Ülikooli. Linnuse direktoripositsioon andis talle aga Ränga ees aastaid eelise. Mida tähendas muuseumi ja ühtlasi kogu etnograafia eriala juhiks olemine 1930. aastatel? Missugune roll oli Linnusel Eesti etnograafia esindajana rahvusvahelises teaduselus? Missugused Euroopa etnoloogia suunad on Linnuse töös äratuntavad? Missugune oli Linnuse panus Eesti museoloogiasse?

Pärast tagasivaadet Linnuse kujunemisaastatele ja doktoritöö valmimise teekonnale, selgitamaks tollase etnograafia olukorda ja lähenemisviise, vaatan lähemalt Linnuse tegevust muuseumidirektori ja ülikooli õppejõuna. Seejärel käsitlen Linnuse tegutsemist rahvusvahelisel akadeemilisel areenil, mh osalemist konverentsidel, mis näitlikustab tollase Eesti etnograafia aktiivset seotust Euroopa vastavate distsipliinidega ning annab võimaluse leida seoseid laiemate etnoloogiliste suundumuste ja Linnuse teaduslike vaadete vahel. Vaadeldaval perioodil avaldas Linnus mitmeid ülevaatlikke artikleid oma eriala kohta nii kodu- kui ka välismaal. Uurin, kuidas ta sõnastas neis kirjutistes Eesti etnograafia olemuse, uurimisvaldkonnad ja rolli ühiskonnas ning rahvusvahelises akadeemilises maailmas. Viimases alapeatükis vaatlen põgusalt ka Linnuse tegevust esimesel nõukogude aastal (1940–1941), kuid see teema jääb ootama põhjalikumat käsitlemist. Linnuse elutee katkes 1942. aasta veebruaris 46-aastasena Venemaal vangilaagris.

Artikli kirjutamisel kaevusin hiljuti ERMi jõudnud Linnuse perekonna arhiivi (ERM Ak 44)², milles leiduvad mitmekülgsed materjalid aitasid avada Ferdinand Linnuse akadeemilist pärandit. Artiklite ja ettekannete käsikirjade kõrval leiab sealt ka liivi etnograafia, mesinduse ajaloo ja TÜs peetud loengukursuste materjale. 1940. aasta sügise sündmusi aitavad valgustada Linnuse kirjad lähedasele kolleegile Helmi Üprusele. Lisaks olen kasutanud ERMi ametiarhiivis ja Rahvusarhiivis leiduvaid Linnust puudutavaid materjale.

² Linnuse perekonna arhiiv jõudis ERMi mitmes jaos aastatel 2022–2024. Ferdinand Linnuse materjalide kõrval sisaldab see ka tema poja Jüri Linnuse ja pojapoja Tanel Linnuse materjale.

8. (20.) mail 1895 Viljandimaal Riidaja vallas külarätsepa pojana sündinud Ferdinand Linnuse (kuni 1935 Leinbock) haridustee algas Riidaja vallakoolis, misjärel ta lõpetas Kärstna ministeeriumikooli, Viljandi linnakooli ja Tartu Aleksandri gümnaasiumi. 1915. aastal astus ta keiserlikku Tartu Ülikooli õppima ajalugu (RA EAA.1767.1.1059, 357)³, kuid sõjast tingitud halva majandusliku olukorra tõttu pidi ta juba järgmise aasta kevadel õpingud katkestama. Ta töötas juunist 1916 Ülevenemaalise Linnade Liidu toitlustuspunkti juhatajana Peeter Suure merekindluses Aegna saarel (Pihlak 2007: 274) ja õppis sel ajal iseseisvalt majandusteadust ja sotsialismi (RA EAA.1767.1.1059, 357). Linnade liidu kaudu puutus Linnus kokku Vene Sotsialistide-Revolutsionääride Partei liikmetega, kes mõjutasid tema poliitilise maailmavaate kujunemist (samas).

Mais 1917 mobiliseeriti Linnus tsaariarmeesse ja saadeti peatselt õppima Peterhofi sõjakooli, mille ta lõpetas oktoobris lipnikuna. Sel ajal võttis Linnus aktiivselt osa poliitilisest elust, kuuludes Petrogradi sõjaväeringkonna kadettide sotsialistliku liidu eestseisusesse ja ajutisse sõjakomiteesse (samas). Seejärel teenis Linnus ohvitserina Eesti tagavarapataljonis Tartus, mis oli rahvusväeosa tsaaririigi armees. Saksa ajal elas ta isakodus. Novembrist 1918 osales Linnus Eesti Vabadussõjas, mh 4. jalaväepolgu jalamaakuulajate komando vanemohvitseri ja ülemana (Pihlak 2007: 274). Eeskujuliku teenistuse ja isikliku vapruste eest määrati talle hiljem Vabadusristi II liigi 3. järk (RA ERA.495.7.2835). Linnus kuulus ka Eesti Sotsiaaldemokraatlikku Tööliste Parteisse ja ta esitati selle Lõuna-Eesti organisatsiooni poolt Eesti Asutava Kogu kandidaadiks (RA EAA.1767.1.1059). Poliitilise karjääri asemel otsustas ta aga keskenduda õpingutele.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolile avaldas Linnus soovi alustada õpinguid juba veebruaris 1920 (RA EAA.2100.1.7890, 2), kuid jõudis õppimise juurde alles aasta hiljem. Mais 1920 abiellus ta Olga Mirkaga (1896–1968), samal aastal sündis esimene laps, tütar Kaarin/Karin.⁴ Elati Tallinnas ja septembrist 1920 kuni veebruarini 1922 töötas Linnus põllutöoministeeriumi metsade peavalitsuses (Pihlak 2007: 274–275).

3 Aasta varem oli samas ajalooõpinguid alustanud Hans Kruus (Kivimäe 2017: 16), kellega Linnust sidus hiljem pikaajaline koostöö. Arvatavasti sai nende tutvus alguse keiserlikus ülikoolis.

4 1926. aastal lisandus perre poeg Jüri, kellest sai samuti etnograaf ja pikaajaline ERMi juhtivtöötaja.

Foto 1.
Ferdinand Linnus
koos poja Jüriga
1930. aastatel.
ERM Fk 2189:3

Linnus jätkas ülikoolis ajalooõpinguid, mis toimusid nüüd täiesti muutunud oludes. Tema õppejõududeks olid eesti kutselisele ajalooteadusele alusepanija, soome teadlane professor Arno Rafael Cederberg ja rootsi kunstiajaloolane professor Helge Kjellin. Cederbergi seminaridest sai Linnus arhiiviallikate kriitilise analüüsimise oskused ja asjatundlikkuse vaadelda kultuuri ajaloolises arengus.⁵ Ajalooõpingud andsid hea baasi hilisematele etnograafiaalastele uurimistöödele, mis tuginesid rahvateaduslike allikate kõrval sageli ka ajaloolistele allikatele. Kokkupuude kunstiajalooaga tekitas arvatavasti sügavama huvi rahvakunsti vastu, millega Linnus kõige muu kõrval kogu elu tegeles.

Linnuse jaoks kujunes ajalooõpingutest tähtsamakski arheoloogia õppimine Aarne Michael Tallgreni⁶ ja etnograafia õppimine Ilmari Mannineni käe all. Millegipärast paelusid teda just need, eesti kultuuri juuri uurivad distsipliinid, mida ta hiljem pidas väga sarnasteks. Arheoloogiaõppe kõrval mõjusid Linnusele inspireerivalt professor Tallgreni museoloogialoengud (J. Linnus 1989: 51), kust saadud teadmisi sai ta kasutada hiljem ERMi juhtides ja laiemalt Eesti muuseumivaldkonda suunata püüdes. Just Tallgreni soovitusel sai Linnus juba 1922. aasta veebruaris muuseumisse tööle, esialgu ajutise abijõuna (J. Linnus 1996: 144).

Viis kuud hiljem, 1. juulil 1922 hakkas ERMi direktorina ja selle rahvateadusliku osakonna juhatajana tööle Ilmari Manninen, kes oli Linnusest vaid aasta vanem. Ülikoolis alustas ta

5 Cederbergi seminaride kohta vt lähemalt nt Truman 2019: 178–179; Rosenberg 1999: 83.

6 Linnust on nimetatud üheks Tallgreni „innukaks“ õpilaseks (Jaanits 1995: 13).

etnograafia loengutega järgmise aasta kevadsemestril. Linnus hakkas hoogsalt etnograafiat õppima ja temast sai kiiresti Mannineni lähim kolleeg muuseumikogude korraldamisel ja ekspositsiooni loomisel, aga ka muuseumikogude täiendamisel.⁷ Kindlama ametikoha andis tõusmine muuseumi rahvateadusliku osakonna juhataja vanemaks abiks (J. Linnus 1996: 144). Ta nägi kaasteelisena ja osalejana kõrvalt, kuidas Manninen ehitas mõne aastaga üles Eesti etnograafia kui teadusliku distsipliini ja ERMi kui akadeemilise institutsiooni.

Linnuse teadlaseks kujunemise oluliseks osaks olid igasuvised välitööd mitmetesse Eesti piirkondadesse (nt Ruhnu, Hiiumaa, Põhja-Eesti).⁸ Nagu kõik teisedki tollased tudengid, töötas ta Mannineni küsimuskavade ja juhtnööride järgi. Edukad välitööd avaldasid õppejõule muljet. Lisaks tõestas Linnus end varakult osava kirjutajana. Juba 1925. aastal ilmus tal muuseumi esimeses aastaraamatus artikkel „Kabi- ja pottmütsid“ (Leinbock 1925), mis põhines tõenäoliselt õpingute käigus ERMi kogude põhjal koostatud seminaritööl. Samas avaldati ka koos Mannineniga kirjutatud ülevaade „Rahvateaduslikud kogud Eesti Rahva Muuseumis“ (Manninen ja Leinbock 1925). Juba järgmises aastaraamatus ilmus Linnusel artikkel „Puulukud“ (Leinbock 1926), milles ta andis üksik-asjalise, mitmekülgele kirjandusele tugineva ülevaate nimetatud kultuurinähtuse arenemisest maailmas, keskendudes rohkem küll Euroopale ja jõudes artikli lõpus muuseumis olevate Eesti lukkude juurde. 1927. aastal ilmus Linnusel artikkel rahvaomastest mõõtudest (Leinbock 1927b). Kõik see andis aimu võimekusest ja tahtest etnograafia alal tegutseda ning edasi liikuda.

Lukkude teema huvitas Linnust niivõrd, et ta kirjutas sellest 1927. aasta märtsiks valmis magistritöö („Uste ja väravate sulused Eestis“).⁹ Eesti esimene etnograafiaalane magistritöö põhineb väikses osas varem kirjutatud seminaritööl ja artiklil lukkudest, kuid põhilise osa moodustab tüpoloogiline ülevaade Eestis leiduvatest sulustest. Retsensentideks olnud Manninen ja Matthias Johann Eisen tunnustavad Linnuse põhjalikku tööd ja toovad esile autori materjali valitsemise oskust ning valmisolekut läheneda järelduste tegemisele kriitiliselt (RA EAA.2100.1.7890, 42–43). Siinkohal on huvitav välja

7 Teistest õpingukaaslastest töötas ERMis veidi hiljem, 1924–1926, Aliise Moora. Hilisematest tuntud uurijatest alustas Gustav Ränk ERMis tööd 1926 ja Helmi Kurrik 1928.

8 Vt pikemalt Nõmmela 2011.

9 Hiljem avaldas ta sel teemal ka lühema artikli aastaraamatus (Leinbock 1929), lisades allmärkuses, et ta ei ole teksti vahepealsetel aastatel muutnud ega täiendanud, vaid võtnud otse käsikirjast.

tuua, et Linnus tunnetas suluste ja lukkude teemat käsitledes vajadust laiendada uurimisala materiaalselt vaimsele kultuurile ehk kutsus üles uurima teemat folkloristlikust vaatepunktist, nähes selles „väärtuslikku täiendust“ oma tööle (Leinbock 1927a: 127). Kuigi hilisemates etnograafiat puudutavates käsitlustes jääb ta Mannineni püstitatud definitsiooni juurde (etnograafia tähendab materiaalse rahvakultuuri uurimist), tekkis tal konkreetset kultuurinähtust lahates vajadus vaadelda seda komplekselt nii materiaalse kui vaimse kultuuri alana (vrd hilisem doktoritöö, eriti selle järgmised plaanitud köited).

Liivi rahvakultuuri uurimine ja doktoritöö Eesti vanemast mesindusest

Pärast magistratöö kaitsmist määrati Linnus mais 1927 TÜ teaduslikuks stipendiaadiks ehk tänapäevases mõttes doktorandiks ja ta loobus tööst ERMis. Uurimisteemaks valis ta eestlaste ja liivlaste „muistse mesinduse“ (RA EAA.2100.2.564, 2), mis oli Mannineni huviorbiiti tõusnud 1923. aastal, kui ta Setumaal välitööl olles leidis männipuus tühja tarupuu (Linnus 1939: 3). Mannineni ja arvatavasti ka Linnust paelus lootus avastada „mälestused ürgmesindusest“ kui ühest omapärasemast rahvapärasest majandusalast, mis ei olnud seni siinsete teadlaste tähelepanu pälvinud. Eestlaste kõrval ka liivlaste uurimine andis võimaluse tungida oletatavasse ühisesse soome-ugri minevikku, aitamaks kaasa soome-ugri ühiskultuuri väljaselgitamisele (Viires 1994: 1257).

Oma ettepanekus määrata Linnus teaduslikuks stipendiaadiks lisab Manninen: „Pealegi on tal [st Linnusel] tahe liivlaste etnograafiaga laiemas ulatuses tutvuneda ja päästa teadusele võimalikult täielik kirjeldus selle vähe uuritud hõimrahva ainelisest vanavarast“ (RA EAA.2100.2.564, 2). Sellega andis Manninen Linnusele kahekordse ülesande – uurida mesinduse kõrval põhjalikult ka liivlaste kultuuri. Järgnevatel aastatel tegeles Linnus vahelduva eduga mõlemaga. Vaatamata uurimistöö mahukusele ja keerukusele ei andnud ta aruannetes kordagi märku kavatsusest kas ühest või teisest loobuda. Kui mesinduslase doktoritöö kaitses Linnus lõpuks 1938. aastal, siis liivlaste rahvakultuuri ülevaatliku käsitluse avaldamiseni ta ei jõudnudki.

Nii Tallgren kui ka Manninen rõhutasid 1920. aastate alguses, et ERM ja Eesti etnograafia ei peaks piirduma vaid eesti rahvakultuuri uurimisega, vaid võiks huviorbiiti võtta ka teised soome-ugri rahvad, eriti lähemad omariikluseta läänemeresoomlased. Liivlaste juurde jõudis kõigepealt, juba 1920. aastal Oskar Loorits (koos professor Lauri Kettuneniga), kes tõi järgnevatel aastatel muuseumi jaoks kaasa üle

100 eseme (J. Linnus 1970: 231). Loorits uuris eeskätt liivlaste usundit, mistõttu materiaalne rahvakultuur oli jäänud tähelepanuta. Neil aastatel organiseeris Manninen edukalt soome-ugri esemekogude kasvu, kuid pidas oluliseks ka etnograafiliste kirjelduste koostamist (samas). Linnuse õpingute lõppemine ja tema senistel õpi- ja tööaastatel ülesnäidatud töökus ja andekus tõukasid Mannineni arvatavasti suunama just Linnust liivlasi uurima. Õppejõud uskus, et tudengis on teaduslikku potentsiaali.

1927. aasta juuli alguses sõitis Linnus Kuramaale välitöödele. Sellel ja järgmisel aastal viibis ta liivlaste juures kolmel korral seitse kuud.¹⁰ Sõdadevahelisel perioodil ei tegutsenud ükski teine Eesti etnograaf nii pikalt uuritaval väljal ega uurinud lähemalt võõrast kultuuri.¹¹ Ülikoolile kirjutatud aruannetes esitab Linnus statistikat kogutud materjalide kohta ja lubab kirjutada pikema ülevaate uuritud kultuurist (RA EAA.2100.2.564, 15–66). Kui fotokogud ja esemed jõudsid varakult ERMi, siis käsikirjaline materjal ja etnograafilised joonised alles hiljuti.¹² Linnus avaldas välitööde ajal ja järel ajakirjanduses korduvalt artikleid, mis kajastasid liivlaste poliitilist ja ühiskondlikku olukorda, kutsudes eesti lugejaskonda üles toetama liivlaste rahvuslikku ärkamist (Leinbock 1927c; 1927d; 1928a; 1928b). Liivlaste etnograafiast jõudis ta avaldada vaid ühe teadusartikli (Leinbock 1928e). Üldkäsitus jäigi Linnusel kirjutamata, kuigi põhjalik materjal oli kokku kogutud. Veel 1930. aastate lõpus mainib ta seda kavatsust (RA EAA.2100.1.7890, 55). Küll aga oli ta seotud Eesti Kultuurfilmi kroonika „Liivi rannikult“ tegemisega 1939. aastal, aidates operaator Vladimir Parvelit kohapeal (ERM Ak 44-3-3) ja kirjutades hiljem filmi diktoritteksti¹³.

10 Vt pikemalt Nõmmela 2010.

11 Võrdluseks võib tuua Gustav Ränga reisi Karjalasse 1928. aasta suvel, kuid see oli vaid kuuajane esemete kogumise matk. 1928. aasta suvel alustas Ränk oma magistritöö jaoks Peipsi ja Pihkva järve kalastuse uurimist, kogudes nendest piirkondadest korduvalt materjale, kuid kunagi ei viibinud ta kohapeal kauem kui kuu aega. Vt Ränga välitööpraktika kohta lähemalt Nõmmela 2007. Huvitavaks näiteks on veel Paulopriit Voolaine, kes 1920. ja 1930. aastatel viibis korduvalt Lutsi maarahva juures, kuid oli pigem aktivist kui teadlane (Jääts 2014: 26–34).

12 Linnuste isikuarhiivis: Linnuse üheksa märkmeid täis vihikut (ERM Ak 44-3-3) ja liivi etnograafia allikate viis mahukat kartoteeki (ERM Ak 44-3-85 kuni 44-3-89). Arne Mõt(t)use tehtud etnograafilised joonised EJ 614.

13 <https://www.efis.ee/et/filmiliigid/film/id/1319/>.

Foto 2.
Peter Herman
oma mesilas
Piza külas (Liivi rand).
Foto: Ferdinand
Leinbock, 1928.
ERM Fk476:1313

Samal ajal uuris Linnus metsmesindust. Ta töötas põhjalikult Tartu ja Riia raamatukogudes ja arhiivides. Samuti proovis ta koguda andmeid metsaametkonna ja metsade peavalitsuse kaudu, kuid tulemusteta (Linnus 1939: 3). Liivlaste juurest leidis ta metsmesinduse jälgi väga vähe ja oli sellest parajalt pettunud (ERM Ak 44-3-59). Kümne aasta jooksul (1928–1938) käis ta paljudes Eesti piirkondades „otsimisretkedel“, mis kestsid paarist päevast paari nädalani. Mõnikord olid need seotud teistel eesmärkidel tehtud uurimisreisidega, kuid sageli keskendus ta siiski vaid mesindusele (Linnus 1939: 4–5).¹⁴ Pärast korrespondentide võrgu loomist kasutas Linnus kaastööliste abi, saates neile endakoostatud küsimuskavad (ERM RKK VII. Mesindus, 1933 ja küsimusleht nr 3 „Lisateateid mesindusest“, 1933). Kuna etnograafilist materjali kogunes vaevaliselt, siis süvenes Linnus järjest enam metsmesinduse kui mesindusajaloolise nähtuse ajaloo uurimisse. Arhiividest ja kirjandusest leitud materjal hõlmas lõpuks kogu Euroopa.

Killustatus mitme uurimisteema vahel pidurdas nii mesindust käsitleva doktoritöö kui ka liivi etnograafia valmimist. Samuti katkestasid 1928. aastal teadustööd pikad väliskomandeeringud konverentsidele. 6.–24. juunini oli Linnus Eestist ära seoses Budapestis toimunud III soome-ugri kultuurikongressiga, 1.–19. oktoobrini viibis ta Prahas rahvusvahelisel rahvakunsti kongressil. Samas andsid pikad välisreisid võimaluse tutvuda toimumiskohtade ja lähemate suurlinnade (Viin, Kraków, Varssavi) muuseumide ja nende mesinduslaste kogudega (RA EAA.2100.2.564, 47–51). Samuti hakkas just nendel reisidel kujunema Linnuse laiem akadeemiline suhtlusvõrgustik, mille kaudu viis ta 1930. aastatel Eesti etnograafia ja ERMi rahvusvahelisele

14 Huvitav on märkida, et 1931. aasta juulis käis ta kõigepealt Alutaguse metsades ja Võrumaal koos Mannineniga ja seejärel Harju- ja Läänemaal koos soome kolleegide, prof Yrjö Toivoneni ja mag Kustaa Viikunaga (Linnus 1939: 4).

areenile.¹⁵ 1929. aasta algul töötas ta kaks kuud Soome tuntud etnograafi professor Uno Taavi Sireliuse juhendamisel mitmes Helsingi asutuses ja Soome Rahvusmuuseumis (samas: 67).

Sama aasta lõpus valiti ta ERMi direktori kohusetäitjaks ja rahvateadusliku osakonna juhatajaks. Kuigi esialgu avaldas Linnus lootust, et saab teadustööd edukalt jätkata (RA EAA.2100.2.564, 74) ja ta määrati ülikoolis „diplomeeritud edasiõppijaks“, siis tegelikkuses venis dissertatsiooni valmimine veel aastaid. Nii 1936. kui ka 1937. aastal võttis ta töö juurest pause, et tegeleda teadusliku tööga (RA ERA.1108.12.154). 1936. aastal ilmus Ajaloolises Ajakirjas esimene tõsisem teadusartikkel mesindusajaloost „Baltimaade orduaegsest mesindusest“ (Linnus 1936a), mis tugineb laialdasele materjalile, peamiselt 19. sajandi ja 20. sajandi alguse ajalookäsitlustele. Lühemaid temaatilisi kirjutisi ilmus tal aastate jooksul veelgi (Linnus 1935; 1936b; 1938a; 1938b).

Kuigi arhailise metsmesinduse kohta kogunes etnograafilist materjali vähem kui loodetud, võttis Linnus mesinduse teema 1930. aastatel laiemalt ette. 1933. aastal saatis ta ERMi kaudu välja temaatilise küsimuskava (VI) 122 küsimusega, milles metsmesinduse kõrval puudutas lähemalt ka kodumesindust, täpsemalt tarusid, töid mesilas ja mesinduse tooteid. Samuti tundis Linnus huvi üldiste mesilasi puudutavate küsimuste vastu ning esitas küsimusi ka tavaõiguse, kommete ja ebausko kohta. Küsimuskavas ei jäänud puudutamata ka „moodsa mesinduse alged“. Korrespondentidelt saadud vastused on ta 1934. ja 1935. aastal temaatiliselt jaotanud, mõnel puhul omapoolse seostatud tekstina, koostades nii käsikirja tulevaseks uurimuseks (ERM Ak 44-3-68). Teada on, et Linnus plaanis kirjutada doktoritöö järel lausa kaks uurimust: ühe kodumesindusest ja teise kommetest ning tavaõigusest mesinduses (Linnus 1939: 9). Sellest loodeti monumentaalset käsitlust Eesti vanemast mesindusest (Vassar 1940: 479).

21. mail 1938 kaitstud doktoritöös, mis ilmus järgmisel aastal ERMi aastaraamatu topeltköitena, annab Linnus kõigepealt detailse ülevaate metsmesinduse jälgedest Eestis, mille kohta ta oli kogunud materjali välitöödel ning leidnud andmeid korrespondentide vastustest ja teiste uurijate etnograafilistest kirjeldustest. Seejärel on ta põhjalikult käsitlenud metsmesinduse ajalugu Euroopas, luues sedasi laiapõhjalise konteksti kohaliku materjali analüüsimiseks. Uurimuse teine pool keskendub ajaloolis-geograafilistele võrdlustele, püüdes selgitada uuritava nähtuse vanuse, päritolu, leviku ja

15 Vt pikemalt alapeatükist „Rahvusvaheline mees“.

tekkimistingimuste küsimusi. Oponent K. Vilks¹⁶ arvates vastas Linnuse töö „hästi kõigile moodsa rahvateaduslikule uurimusele asetatavaile nõudeile. Viimasel ajal on nimelt eriti Põhjamaade rahvateadlaste ringkonnis teadlikult harrastatud uurimusi, mille teem on valitud kitsalt, kuid milles üksikasjusse süvenetakse võimalikult põhjalikult, võttes seejuures peale tavalise rahvateadusliku ainese arvesse ka kõiki ajaloolis ürikuis, sõnavaras ja arkeoloogilisi leidudes säilinud andmeid“ (RA EAA.2100.1.7890, 50). Vilks arvates on töö „ainult Eesti etnograafia seisukohalt vaadates“ liiga laiaulatuslik, kuid üldetnograafia seisukohalt väga väärtuslik (RA EAA.2100.1.7890, 48–49). Linnus vaidleb vastu või täiendab peamiselt saksa uurijate H. Klose, L. Armbrusteri ja C. Seyfferti seisukohtadele metsmesinduse tekkimise ja arengu küsimuses. Tema uurimus asetub rootsi uurija A. Sandklefi ja soome uurija A. Hämäläineni teoste kõrvale. Linnuse teose interdistsiplinaarsust rõhutas positiivse küljena hiljem ka ajaloolane Artur Vassar, kes tõi lisaks esile Linnuse funktsionalistliku lähenemise nähtuste selgitamisel (Vassar 1940: 480). Kuna käsitusala oli lai ja huvitas rahvusvahelist akadeemilist ringkonda, siis ilmus 1940. aastal uurimuse 60-leheküljeline saksakeelne kokkuvõte (Linnus 1940a). Mesinduse alal on Linnuse doktoritöö jäänud Eesti etnoloogias ainsaks mahukaks uurimuseks, sest pärast teda pole selle teemaga keegi põhjalikult tegelenud.

Mannineni mantlipärija muuseumidirektori ja õppejõuna

1929. aasta oktoobri alguses alustas Linnus tööd ERMi rahvateadusliku osakonna juhatajana ja samas ka direktori kohusetäitjana, loobudes ülikooli teadusliku stipendiaadi kohast (RA EAA.2100.2.564, 74). Manninen oli naasnud kodumaale, kus asus tööle Soome Rahvusmuuseumi etnograafiaosakonna juhatajana (Talve 1992), kuid

¹⁶ Linnus soovis esialgu kutsuda oponendiks Helsingi ülikooli etnograafiaprofessori Albert Hämäläineni, kes oli mesindust uurinud, ja kirjutas sellest novembris 1937 oma endisele õpetajale Tallgrenile. Hämäläinen oli aga haige ja ei saanud pakkumist vastu võtta. Nii tehti ettepanek Vilksale (RA EAA.2100.2.564, 166). Vilks võttis pakkumise veidi kõheldes vastu, öeldes, et ta ei tunne mesinduse valdkonda nii hästi kui Hämäläinen, kuid arvas, et Linnus on kogenud uurijana kirjutanud kindlasti korraliku uurimuse (RA EAA.2100.2.564, 167). TÜ poolt määrati teiseks oponendiks arheoloogiaprofessor Harri Moora, kes andis uurimusele samuti positiivse hinnangu (RA EAA.2100.1.7890, 51).

sidemed Eestiga tal täielikult ei katkenud.¹⁷ Oma järglasena nägi ta Linnust, kes oli sel ajal ainsana jõudnud etnograafias magistriskraadini (Ränk kaitses 1931, Eerik Laid 1932, Helmi Kurrik 1938) ja kes oli Mannineni kõrval töötanud ERMis kõik tema Eestis-oleku aastad. Mantlipärijaks saamine oli Linnusele nii au kui ka vastutus jätkata eelkäija alustatud tööd direktori ja õppejõuna, aga samuti noore Eesti etnograafiateaduse suunajana.

Foto 3.
Gustav Ränk,
Ferdinand
Linnus, Ilmari
Manninen,
Konrad Hahm
ja Eerik Laid
ERMi 25 aasta
juubeli puhul
Raadi lossi ees.
Foto: Helmi
Kurrik, 1934.
ERM Fk 718:3

Mannineni lahkumise järel suleti etnograafia dotsentuur, seda arvatavasti rahapuudusel ja võib-olla ka ERMi kui tärkava teaduskeskuse olemasolu tõttu. Erialaõppega otsustas ülikool siiski jätkata, palgates selleks Linnuse pidama õppeülesande täitjana loenguid ning läbi viima seminare ja praktikume.¹⁸ Õppetöö toimus ERMi ruumides, sinna koondati ka õppetoolile hangitud erialakirjandus (Luts 1990: 207). Järgnevatel aastatel õpetas Linnus nii eesti keele õppijaid kui ka etnograafiat kesk- ja ülemastmes võtvaid tudengeid. Nende arv ei olnud suur (osavõtjaid tavaliselt umbes kümne ringis, vahel rohkem, vahel vähem), etnograafiast lähemalt huvitatuid oli nende seas veelgi vähem.¹⁹

Linnuse loengukursused puudutasid etnograafia aluseid, teaduse ja kunsti algeid eesti rahvakunstis, rahvakunsti, „etnoloogilist majandusuurimist“ ja mesindust. Oluline koht eriala järjepidevuse tagamisel ja erialaoskuste edasikandmisel oli seminaridel, mida pidas

17 Õppejõu ja juhendajana oli ta oma tudengite jaoks jätkuvalt olemas. Näiteks käis Linnus 1932. aastal doktorieksamit sooritamas Helsingis, sest Manninen ei saanud haiguse tõttu Eestisse tulla (RA EAA.2100.2.564, 106).

18 Hilisematel aastatel õpetasid Linnuse kõrval ka Ränk ja Laid.

19 Vt lähemalt Linnuse ja ülikooli suhtlust sel teemal RA EAA.2100.2.564, 77–101.

1930. aastatel peamiselt just Linnus.²⁰ Põhinedes muuseumikogudel ja arhiivimaterjalidel pidid osavõtjad koostama proseminari- ja seminaritöid (teemaks rahvapärane tehnika, ehitused, söögimajandus, põllutööriistad, kombestikuga seotud esemed). See oli kasulik nii tudengitele kui ka muuseumile: esimesed said teadustöö kogemuse, asutus aga võitis sellest, et järjest rohkem kogusid oli esmakordselt teaduslikult läbi töötatud (st olid määratud tüpoloogilised arenguseeriad ja levimispiirkonnad).

Etnograafia kõrval õpetas Linnus ülikoolis ka museoloogiat (1934 ja 1937), jätkates nii Tallgreni alustatud. Kursus oli jaotatud kaheks. Teoreetilises osas andis ta ülevaate muuseumide ajaloost ja moodsa muuseumi ülesannetest, rääkis muuseumide olukorrast Eestis ja naabermaades ning tutvustas muuseumitehnilisi nõudeid. Praktilises osas oli tudengitel võimalus tutvuda ERMi ja teiste Tartu muuseumidega ning õppida kataloogimist, magasineerimist ja eksponeerimist, arhiivimaterjalide korrastamist ning säilitamist (ERM Ak 44-4-3; RA EAA.2100.2.564, 123). Eesti muuseumide arengu seisukohalt oli museoloogiaõpetusel tähtis roll.²¹ Linnus oli 1930. aastatel kahtlemata sel alal kõige parem asjatundja, kes osales aktiivselt ka muuseumiseaduse väljatöötamisel ning lootis, et kohalik muuseumivaldkond reguleeritakse riiklikult.²² Kahjuks jõuti selleni alles muutunud ideoloogilises olukorras esimesel nõukogude aastal.

Linnuse astumist Mannineni järglaseks ja tema juhtivat rolli Eesti etnograafias iseloomustab fakt, et just tema kirjutas esimese ülevaate Eesti rahvakultuurist. See ilmus 1932. aastal saksakeelses koguteoses „Zur estnischen Kulturgeschichte: Vorzeit, Sprache, Volksdichtung und Mythologie, materielle Kultur“. Linnuse käsitlus „Die materielle Kultur der Esten“ avaldati samas ka eraldi teosena (Leinbock 1932a). Koguteoses kirjutasid Linnuse kõrval veel Harri Moora (arheoloogia), Andrus Saareste (keeleteadus) ja Oskar Loorits (rahvaluule, mütoloogia). Ülevaade oli mõeldud võõrkeelsele lugejale, Eesti kultuuriajaloo ja selle uurimise tutvustamiseks rahvusvahelisele

20 Vt Linnuse kui õppejõu kohta pikemalt J. Linnus 1996.

21 Vt 1920. ja 1930. aastate Eesti muuseumide kohta lähemalt Raisma 2023: 106–116, 144–149.

22 Muuseumiseaduse küsimus 1930. aastate teisel poolel vääricks lähemat käsitlemist. Puudutasin seda teemat oma ettekandes „Ferdinand Linnus and organising the Estonian museum landscape under Soviet regime, 1940–1941“, mille pidasin 2023. aastal SIEFi 16. kongressil Brnos.

akadeemilisele ringkonnale.²³ Etnograafia osa käsitles eestlaste ajaloolise materiaalse kultuuri nähtusi, jagunedes klassikaliselt rahvapärase majanduse, tehnika, rahvariiete, ehitiste, kunsti ja teaduse algete vahel. Linnus esitab siin esmakordselt Eesti territooriumi jagunemise nn etnograafilistesse kultuuripiirkondadesse – Põhja-, Lõuna- ja Lääne-Eestiks (Viires 1969: 382).

Linnus asus juhtima ERMi, mis oli Mannineni ajal märgatavalt kasvanud. Raadi mõisahoone oli saadud täiesti enda käsutusse. Muuseumile kuulus nüüd ka linnamaja Aia (Vanemuise) tänaval, kuhu oli 1924. aastal kolinud Arhiivraamatukogu ja kuhu 1927. aastal koondati Hurda, Eiseni ja Walter Andersoni rahvaluulekogud. Viimased said Eesti Rahvaluule Arhiivi (ERA) loomise aluseks, mis hakkas O. Looritsa juhtimisel tegutsema ERMi eriõigustega osakonnana. 1929. aastal asutati Eesti Kultuurilooline Arhiiv, mis asus samuti Aia tänava majas. Raadil paiknev rahvateaduslik osakond, kus töötasid Linnuse kõrval veel Ränk ja Kurrik, oli kujunenud etnograafiateaduse keskuseks Eestis. 1927. aastal avatud kultuuriloolise püsinäitusega oli ERM kogunud nii kodu- kui välismaist tuntuist. Lisaks asus Raadil kunsti- ja kultuurilooline osakond. 1931. aastal muudeti muuseum sihtasutuseks, mis tähendas senisest kindlamat riigi toetust. Jätkuvalt doktorikraadita Linnus valiti ERMi direktori kohusetäitjaks kolmeks aastaks, seda uuendati 1934. ja 1937. aastal. Pärast doktoritöö kaitsmist 1938. aasta mais valiti ta muuseumi täieõiguslikuks direktoriks.

Linnusel on oluline roll muuseumi etnograafiliste esemete kogude korrastamisel ja uurijatele kättesaadavaks tegemisel. Tema juhtimisel viidi 1930. aastatel läbi esemekogude temaatiline süstematiseerimine ja vastava kartoteegi koostamine. Samuti alustati etnograafiliste esemete keskkartoteegi loomist (J. Linnus 1996: 144). Linnus rõhutas etnograafilise kirjanduse järjepideva bibliografeerimise olulisust. Ta osales Opetatud Eesti Seltsi „Eesti filoloogia ja ajaloo aastaülevaadete“ koostamisel (Põldmäe 1978) ning 1933. aastal pani aluse ERMi etnograafiliste ja museoloogiliste ajalehelõigendite kogule (Viires 1969: 380).²⁴ Linnuse jaoks oli oluline luua igakülgne kord, hõlbustamaks edasist uurimistööd. Esemekogude kõrval väärtustas ta uurijana nn teatmematerjali olemasolu. Olukorras, kus igasuvine üliõpilaste-stipendiaatide saatmine maapiirkondadesse välitöödele oli rahalistel põhjustel keeruline, otsustas Linnus ERA ja välisriikide

²³ Linnus kirjutas oma teosest hiljem, et see oli „määratud konseptiivse materjaliloendina välismaa eriteadlastele“ (1936d: 247).

²⁴ Linnus kinkis selleks muuseumile oma u 3000 lõigendit sisaldava kogu aastaist 1921–1933 (Viires 1969: 380).

eeskujul rajada ERMi korrespondentide võrgu (Metslaid 2018). Kirjasaatjatelt kaastöö saamiseks koostati 1931.–1940. aastatel 26 küsimuskava, nende hulgas kuus Linnuselt.

Direktorina pidi Linnus tegelema paljude administratiiv-küsimustega. 1930. aastatel muuseumi kogud kasvasid ja nii Raadi mõisahoone kui ka Aia tänava maja kippusid väikseks jääma. Raadil tehti ümberehitusi ja vähendati ekspositsioonipinda, Aia tänaval plaaniti majale juurdeehitust. Töötajaid oli samas vähe, eriti rahvateaduslikus osakonnas.²⁵ ERMi tundus ja samuti ootused muuseumile aga kasvasid. Alates kümnendi keskpaigast oli muuseum, eriti selle rahvateaduslik osakond seotud riikliku rahvakultuuri propagandaga (Nõmmela 2009: 171–181). Suurt asutust juhtides jäi Linnusel üha vähem aega tegeleda rahvateadusliku osakonna juhtimisega ja ta ei olnud selle olukorraga rahul. 1938. aastaks, kui töökohustused olid riikliku rahvakultuuri propaganda tõttu olid muuseumis mitmekordistunud, ei pidanud ta enam vastu ja nõudis haridusministeeriumilt rahvateadusliku osakonna koosseisu suurendamist eraldi juhataja ja fotograaf-joonistaja palkamisega.²⁶ Linnus põhjendas seda järgmiselt: „Eriti viimaste aastate töörohkus [---] ja ERM-i osavõtt rahvakunsti uuesti elustamise ja propageerimistööst on näidanud, et direktori ja rahvat. osakonna juhataja ametid ühes isikus ei ole võimalik teostada. See raskendab nii osakonna tegevuse juhtimist kui ka direktori ülesannete täitmist. Kõigi seepärast oleks aeg neid kaht ametit lahutada“ (ERM A n 1, s 80).²⁷ Ometi sai nende ametite lahutamine võimalikuks alles esimesel nõukogude aastal, mil ERMi jaotamise tulemusena sündinud Riikliku Etnograafiamuuseumi direktoriks määrati Linnus ja rahvateadusliku osakonna juhatajaks Kurrik (Astel 2009: 190–191). Siis ei olnud aga enam eesmärgiks Eesti etnograafiateaduse edendamine, vaid nõukogude muuseumireformi läbiviimine.

Kui 1939. aasta jaanuaris kuulutas TÜ etnograafia professuuri vabaks, siis Linnus sellele kohale ei kandideerinud (Metslaid 2016: 65).

25 Näiteks töötasid 1939. aastal rahvateaduslikus osakonnas Linnuse (kes oli direktorikohustustega hõivatud) kõrval veel Ränk, Kurrik, Ella Koern ja Hilja Sild. Koern oli tööl 1936. aastast, Sild alles 1938. aasta oktoobrist. Samal ajal töötas Arhiivraamatukogus viis, Eesti Bibliograafia Asutises neli, Eesti Rahvaluule Arhiivis kuus ja Eesti Kultuuriloolises Arhiivis kolm inimest (ERM A n 1, s 80).

26 Viimast oli Ränk ajakirjanduse vahendusel nõudnud juba 1936. aastal (Ränk 1936).

27 Samale probleemile viitab Linnus otseselt ka oma välismaises ülevaateartiklis (2005: 347).

Adjunktprofessoriks valiti Ränk, kes on sellest oma mälestustes kirjutanud järgmist: „Kuna Linnus pisut vanema doktorina [Linnus kaitses 21. mail 1938, Ränk 19. novembril 1938] eelistas oma senist positsiooni muuseumi direktorina õppetooli asemel, siis jäingi ainsaks kandidaadiks“ (Ränk 2010: 267). Kuigi ülikoolis oli professuuri avamisega oodatud, et mõlemad oleksid doktorikraadiga ja võimelised kohale asuma (Metslaid 2016: 63), siis arhiiviallikatest ei tule välja, kas Linnus oma kandidatuuri üldse kaalus. Vaatamata sellele, et ta ei olnud muuseumis rahul sellega, et direktorikohustused kaalusid üles rahvateadusliku osakonna juhataja ülesanded ja tema teadustööde valmimine pidevalt edasi lükkus, ei soovinud ta siiski muuseumi juhtimisest loobuda.

Rahvusvaheline mees

1930. aastatel püüeldi Euroopa etnoloogias, mis hõlmas mõnes riigis nii etnograafe kui ka folkloriste, ühise platvormi loomise poole. Eesti teadlased osalesid rahvusvahelises teaduselus võimaluste piires aktiivselt, nii oldi kursis teadustöö kitsaskohtade ja uuemate arengusuundadega. Loeti välismaiste kolleegide publikatsioone, peeti kirjavahetust, sõideti konverentsidele ja teiste maade muuseumidesse ja arhiividesse tööle.²⁸ Kuna kõikjal uuriti eeskätt oma maa talupoeglikku vaimset ja materiaalselt rahvakultuuri ning huvituti kultuurinähtuste levikust ja päritolust, sooviti üksteise uurimistöödest rohkem teadlikud olla ja uurimise aluseid ühtlustada. Eestvedajateks ja samas ka üksteisele vastandujateks olid siin Rootsi etnoloog Sigurd Erixon ning prantsuse museoloog ja etnoloog Georges Henri Riviére. 1928. aastal Prahast toimunud konverentsil Rahvasteliidu egiidi all kokku tulnud Rahvusvaheline Rahvakunsti Komisjon ehk CIAP kui esimene arvestatav erialaühendus jäi organisatsioonina siiski nõrgaks, oli poliitiliselt mittesoositud ja tegevuses mitteefektiivne (Rogan 2008).²⁹ Kuigi

28 Välismaal käies kasutati alati võimalust ka kohalike muuseumide kogudes ja arhiivides töötamiseks. Samamoodi vastupidi. Aastate jooksul külastasid ERMi mitmed uurijad. Näiteks on muuseumi aastaaruandes 1935/36 kohta kirjutatud: „... osakonna kogudes [on] uurimisotstarbel [pikemalt] töötanud Vilno ülikooli etnograafia muuseumi juhataja mag. Marja Znamierowska-Prüfferowa, prof J. Hanika ja prof. F. Hanzliczek Prahast ning assist. W. Ciechalski Varssavist“ (Sihtasutus ERM tegevuse aruanne 1935./1936. a kohta: 184).

29 Kui CIAPi liikmed üritasid organiseerida teaduslikku koostööd, siis Rahvasteliidu poliitikud suhtusid sellesse kahtlevalt, takistasid organisatsiooni tegevust ja püüdsid suunata seda rohkem rakenduslikku

potentsiaali sellel oli ja mitmed liikmed (sh konverentsil osalenud ja hiljem Eesti Rahvuslikku Rahvakunsti Komisjoni eest vedanud Linnus) uskusid selsesse. CIAPi eestseisus käis küll korduvalt koos, peeti kirjavahetust ja üritati asju ajada, kuid edutult.³⁰ 1930. aastate keskpaiku loodi kaks uut organisatsiooni. Erixoni eestvedamisel asutati IAFE (hiljem IAEEF³¹), International Association for Folklore and Ethnology, mis hõlmas Põhjamaid, Briti saari ja saksakeelseid maid. Riviére asutas aga CIFLi, Congr s International de Folklore, mis puudutas eeskätt prantsuskeelset kultuuriruumi.

1928. aastal kahel konverentsil osalemisega (Prahas ja Budapestis) oli Linnus sõlminud mitmeid tutvusi ning Eestit ja lähemalt ERMi etnograafiateaduse keskusena tutvustanud. S itude tulemusena ilmusid välismaistes erialakirjades Linnuse artiklid (Leinbock 1928c; 1928d; 1931). Järgnevatel aastatel tuli rahalistel põhjustel mitmest konverentsikutsest loobuda (Piiri 1990: 179). Uus võimalus tekkis Linnusel 1934. aastal, kui Turus peeti VI Põhjamaade etnoloogide kongressi. Tema kõrval esindas Eestit veel Loorits. Juunis toimunud üritusel räägiti nii vaimsest kui ka materiaalsest rahvakultuurist, rahvakunstist ja keelemurretest, arutleti metoodiliste raskuste üle ning tutvustati üksteisele oma maade töökorraldust ja teaduslikke tulemusi. Konverentsil jõuti vajaduseni asutada Põhjamaade etnoloogide liit, selle komitee Eesti esindajaks valiti Loorits (Kuues Põhjamaade ... 1934). Sellega näidati, et Põhjamaade kolleegid tunnustavad Eesti teadlasi ja soovivad nende ühinemist loodava organisatsiooniga.

1934. aasta sügisel avanes Linnusel võimalus osa võtta põhjalikust, üle kolme kuu kestvast etnoloogiakursusest Rootsis, mida korraldas Balti Instituut³² ja mida juhatas prof Erixon. Osavõtjad

s  ari, aitamaks leida t  lisklassile vaba aja veetmise võimalusi, mis lähtuksid etnoloogilistest teadmistest (Rogan 2007; 2008).

30 1936. aastal tehti Linnusele ettepanek asuda  ldkomitee liikmeks (International Association for European Folklore and Ethnology) (ERM A n 1, s 102).

31 1937. aastal vahetati nimi, IAFEst sai IAEEF ehk International Association for European Ethnology and Folklore. Organisatsioon p   dles teaduslikkuse poole, eemaldudes rakenduslikkusest, mida CIAPi puhul oli Rahvasteliidu poolt nõutud. Erixon oli etnoloogia eestkõneleja ja nägi folkloristikat etnoloogia haruna. Vt Rogan 2008: 294–296.

32 Balti Instituut, mis oli asutatud 1931. aastal seoses Baltoscandia ehk Balti ja Skandinaavia riikide kultuurilis-poliitilise liidu ideega, korraldas igal aastal erikursuse. 1934. aastal oli see pühendatud etnoloogiale ja osa võttis kümmet noort teadlast Taanist, Eestist, Soomest, Lätist, Leedust, Poolast ja Saksamaalt. Linnuse kõrval osales Eestist ka E. Laid. Vt pikemalt Salminen 2012: 96–111; Nordiska museet... 1935: 275.

õppisid üldist etnoloogiat, museoloogiat, aga ka muinsuskaitset, konserveerimist jne. Nad olid immatrikuleeritud Stockholmi ülikooli üliõpilasteks ja võtsid Nordiska Museeti (Erixon) kõrval osa ka Stockholmi ülikooli (prof Lindblom), Uppsala ja Lundi ülikooli õppetööst. Kursuse käigus sõideti Rootsis ja Taanis ringi ning tutvuti muuseumide ja (folkloori)arhiividega. Linnus pidas kaks teaduslikku ettekannet (pottmütsidest ja linnumunade korjamisest, millest ta oli kirjutanud artiklid ERMi aastaraamatusse (Leinbock 1925; 1934), ning mitmeid kõnesid koosviibimistel. Lisaks andis ta kümnekond intervjuud ajakirjandusele ja tutvus lähemalt „umbes paarisaja“ juhtiva teaduse ja kultuuri valdkonnas töötava inimesega. Eestisse tõi ta kaasa umbes 150 raamatut etnoloogilist ja museoloogilist kirjandust (ERM Ak 44-3-27). Niivõrd mitmekesine programm ja rahvusvaheline osavõtjaskond suurendasid Linnuse teadmisi Euroopa etnoloogiast ja museoloogiast ning aitasid seejuures mõtestada Eesti teaduse rolli selle kõige taustal.

Foto 4.
Balti Instituudi
etnoloogiakursusest
osavõtjad 1934. aastal.
Vasakult viies
Ferdinand Linnus.
Tagumises reas
paremalt esimene
Sigurd Erixon,
teine Eerik Laid.
ERM Fk

Rootsi kursusel süvendas Linnus head tutvust Erixoniga. Nende erialane suhtlus oli alanud arvatavasti juba 1930. aastal, kui Erixon tegi oma esimese reisi Baltikumi (Ränk 1969). 1932. aastal tõlgiti Linnuse Ruhnu etnograafiline kirjeldus Erixoni palvel rootsi keelde (ERM A n 1, s 97).³³ Arvatavasti selleks, et saada eeskuju TÜs etnograafia õpetamise jaoks, tundis Linnus huvi, missuguse programmi järgi Rootsis etnoloogiat õpetatakse (samas). Enne Rootsis toimunud kursust külastas Erixon 1934. aasta suvel taas Eestit. Pärast Rootsi rahvakunsti näituse avamist Tallinnas (16.–18. juuni) oli ta koos Linnusega „ringsõidul [19.–21. juuni] Lõuna-Eestis ehitiste nurgakonstruktsioonide jälgimiseks“ (Sihtasutis ERM tegevuse aruanne 1934./1935. a. eest,

³³ 1931. aastal oli Erixonile saadetud Gertrud Niguli Pakri saarte etnograafilise kirjelduse tõlge (ERM A n 1, s 97).

166). Omavahelist sõbralikku suhtlust väljendab Linnuse usalduslik kiri Erixonile 29. oktoobrist 1936, kus ta kirjeldab lähemalt oma rasket aastat ja pakub viimasele välja, et nad võiks Erixoni palutud kaastöö Rootsi ajakirjale Folkliv kirjutada ühiselt (ERM A n 1, s 97).³⁴

1930. aastatel olid Linnusel sõbralikud sidemed ka Saksamaa kolleegidega. 1934. aastal peetud ERMi 25. aastapäeva pidustustel käis teiste väliskülaliste seas Berliini etnoloogiamuuseumi saksa rahvateaduse (*Volkskunde*) kogu juhataja, rahvakunsti uurija Konrad Hahm (1892–1943), kellega Linnus oli tutvunud arvatavasti 1928. aastal Prahast.³⁵ Hahm ammutas ERMis inspiratsiooni oma osakonna põhjal eraldiseisva suure muuseumi loomiseks. Sealhulgas kohtus ta Kurriku, Laidi, Ränga, Ariste, Moora ja Looritsaga (ERM A, n 1, s 67). Juba 1935. aastal avati Berliinis saksa rahvakunstile pühendatud Staatliches Museum für Deutsche Volkskunde ja Linnus oli kutsutud avamisele. Sellel üritusel osalesid ka Erixon ja Riviére.

Hahm oli kutsunud kohale peamiselt Rahvusvahelise Rahvakunsti Komitee liikmeid 13 riigist. Pärast muuseumi pidulikkude avamist toimus samas kahepäevane rahvakunstikonverents, mille esinemistest tõi Linnus hiljem ajakirjandusega vesteldes esile Erixoni ja Belgia uurija prof Albert Marinuse (1886–1979) ettekandeid rahvakunsti sotsiaalsetest ja psühholoogilistest alustest (Rahvateadus teeb ... 1935). Linnus lisas, et tutvus lähemalt veel Berliini muuseumidega, kodukäsitöö ja rahvakunsti elustamise korraldusega ning saksa rahvateadusliku atlase eeltöödega. Linnus küll nentis, et saksa etnoloogias „rakendatakse rassiopestust“, kuid oli sealse distsipliini osas üldiselt positiivselt meelestatud (samas). Nii paljude riikide teadlaste osalemine annab tunnistust sellest, et tollane akadeemiline suhtlemine oli veel aktiivne ja koostööle suunatud. Suuremad probleemid seoses saksa teadlaste seotusega natsionaalsotsialistliku riigivõimuga hakkasid tekkima järgmistel aastatel (Rogan 2008; Garberding 2012). Linnus arvas, et Eesti etnograafia on Euroopas akadeemiliselt teistele võrdväärne partner. Ta tõi välja võrdluse Saksa teadusega: „Ometi võis näha, et mõneski asjas sakslased alles pikkade katsetuste järele on jõudnud samade tehniliste võteteni, mida meie oma levimiskaartidel oleme kasutanud juba aastaid“ (Rahvateadus teeb ... 1935).

Levikukaartide koostamine oli sõdadevahelisel perioodil tõusev trend Euroopa etnoloogias. Eestis oli sellega alustatud

³⁴ Artikli teemaks pidid saama rootsi mõjud eesti rahvakultuuris. Erixon avaldas eesti ja rootsi etnograafilistest seostest artikli 1942. aastal (Ränk 1969). Linnuse kaastööst ajakirjale Folkliv mul andmed puuduvad.

³⁵ Hahm kuulus Saksa Rahvakunsti Komiteesse.

juba 1920. aastatel Mannineni juhtimisel, see kujunes järjekindlalt uurimistöös kasutatavaks metoodiliseks võtteks aastakümneteks. 1930. aastatel jõuti mitmel maal (Saksamaa, Rootsi, Soome) vastavate atlaste koostamise ettevalmistamiseni, kuid tulemusteni jõuti alles pärast Teist maailmasõda (Viires 1975: 573). 1938. aasta artiklis mainib Linnus, et Eestis seni koostatud umbes 500 etnograafilist levikukaarti „pakuvad tulevase „Eesti etnograafilise atlase“ jaoks üsna rikkalikku materjali“ (Linnus 2005 [1938]: 348).

Levikukaartide kõrval hakkas just Erixon 1930. aastatel rõhutama kultuurinähtuste sotsiaalse ja majandusliku konteksti arvesse võtmise olulisust, seejuures unustamata ajaloolist perspektiivi. Kümnendi lõpul jõudis Euroopa etnoloogiasse ka funktsionalistlik vaade, mille järgi tuli kultuuri uurides pöörata tähelepanu üksiknähtuste funktsionaalsetele ja struktuurilistele seostele. Eesti etnograafiasse jõudsid need muudatused tasahilju. Linnus rakendas seda veidi oma doktoritöös.

1937. aastal osales Linnus Riias I Balti ajaloolaste kongressil. Nimetuses kõlas küll vaid ajalooteadus, kuid selle kõrval oli võrdses positsioonis arheoloogia ja etnograafia. See ei olnud vaid Balti riikide keskne üritus, vaid osavõtjaid oli ka Soomest, Rootsist, Norrast, Taanist, Saksamaalt ja Poolast. Eestist esinesid ettekannetega prof Hans Kruus, prof H. Moora ja F. Linnus (1. Balti ... 1937). Ränk ei olnud veel professoriks saanud, nii et Linnus oli ERMi direktorina jätkuvalt Eesti etnograafia juhtfiguur ja peamine esindaja. Sellises ulatuses polnud siinmail veel need erialad ühist konverentsi korraldanud.

Balti riikide (ja Põhjamaade) akadeemilist läbikäimist soovisid suurendada ka Rahvasteliidu egiidi all töötavad vastavate riikide vaimse koostöö komisjonid, mis korraldasid 1930. aastate teisel poolel neli konverentsi (Truman 2017: 40jj). Nende komisjonide laiem eesmärk oli uue, ühtse ja modernse Balti kultuuriruumi konstrueerimine, et aidata kaasa omariiklust põlistavate omakultuuride väljaarendamisele (Rämmer 2016: 10). Linnus kuulus Eesti vaimse koostöö rahvuslikku komisjoni ja oli aidanud korraldada 1936. aastal toimunud teist konverentsi Tartus.³⁶ Neljas konverents toimus 1938. aastal Riias ja Eestist võtsid sellest osa Linnus, prof Ants Piip ning prof Ludvig Puusepp (samal: 175). Seekord oli üheks teemaks muuseumid, mistõttu pidas Linnus osavõtmist oluliseks.

1938. aasta augustis osales Linnus koos Juhan Auli ja Looritsaga teisel Rahvusvahelisel Antropoloogiliste ja Etnoloogiliste

36 Tartu kongressi korraldavas komisjoni kuulusid siis ka Harri Moora, Oskar Loorits, Sten Karling, Otu Liiv, Friedrich Puksoo (Rämmer 2016: 85).

teaduste kongressil (ICAES) Kopenhaagenis.³⁷ Eesti teadlased olid sellele suursündmusele kutsutud esmakordselt.³⁸ See oli ülemaailmne teadusüritus, kus seekord oli eraldi „Euroopa etnograafia ja folkloori“ sektsioon ja kus seega oli loodud võimalus kahel rivaalitseval organisatsioonil, IAFEL ja CIFLil, ühisel foorumil kokku saada.³⁹ Osalejaid oli umbes 700 ja nad esindasid 45 maad (Fleure 1938). Kongressil toimus töö 13 sektsioonis, lisaks veel spetsiaalselt korraldatud näitused, loengud ja filmiprogramm. Gröönimaalt olid tellitud kohale inuitid demonsteerima kajakitega sõitmist Helsingõri lahes (samas; vt ka Kindlaid inimrasse ... 1938).

Eestlastest esines ainsa ettekandega Linnus, kes rääkis metsmesinduse algupärast Euroopas. Linnuse sõnul oli see ainuke ettekanne kogu Baltikumi peale (ERM A N 1, s 107). Tema uurimisteema vastas tollal mujal Euroopas valitsenud suundumustele, sest „Euroopa etnograafia ja folkloori“ sektsiooni teemaks oligi valitud põllunduse ja loomakasvatuse tekkimine ja põllutöödega seotud rahvakombed (Kindlaid inimrasse ... 1938). Teiste seas kõnelesid seal Erixon ja Riviére (Rogan 2008: 313). Kongressil tõusis eriti teravalt esile inimrasside mõiste küsimus, kus briti ja Skandinaavia maade uurijate kahtlusele inimkonna rassideks jaotamise võimalikkuse üle astusid vastu saksa teadlased, kes pidasid seda ilmtingimata oluliseks. Kongressi ajal avati uuesti Taani Rahvusmuuseum, mille tehnilist taset kiitis Linnus hiljem ajakirjanduses (Kindlaid inimrasse ... 1938).

Linnus ja Loorits võtsid kongressi käigus osa IAFE ja CIFLi peakomiteede koosolekutest, mis olid tähtsad Euroopa etnoloogia ja folkloristika rahvusvahelise koostöö arendamise seisukohalt. Peamiste teemadena arutati rahvusvaheliste küsimuskavade ja Euroopa etnoloogilise atlase väljaandmise küsimusi (Rogan 2008: 314; Kindlaid

37 Vastavate erialade uurijaid kogu maailmast kaasav esimene kongress oli toimunud 1934. aastal Londonis, kus said esimest korda kokku ka Erixoni ja Riviére'i loodud teadusorganisatsioonid (IAFE ja CIFL). Kopenhaagenis valiti Erixon ja Riviére kongressi alalise komitee liikmeteks, et tagada Euroopa etnoloogia ja folkloristika esindatus. 1930. aastate lõpus IAFE ja CIFL lähenesid teineteisele ja hakkasid tegema koostööd. Euroopa etnoloogia juhtfiguuriks tõusis Erixon (Rogan 2008).

38 ERMi ametiarhiivis on Linnuse kiri ministeeriumi teaduse ja kunsti osakonna direktorile 10. nov 1937, kus ta põhjendab vajadust vähemalt kolme eestlase (tema enda kõrval veel Auli ja Looritsa) osalemiseks ja palub selleks toetust (ERM A n 1, s 80).

39 Kuna IAFE oli otsustanud organisatsioonina keskenduda arhiivide koostööle ja ühiste küsimustike ning atlaste loomisele (Rogan 2008: 283) ja mitte konverentside korraldamisele, siis kasutati ära võimalust ICAESil omavahel asju arutada ja teha koostööd ka teiste organisatsioonidega.

inimrassesse... 1938). Vastavatesse komisjonidesse valiti Anderson ja Loorits. Samuti jõuti nendel aruteludel kokkuleppele, et mitme erialaajakirja asemel hakkab ilmuma üks ühine, Erixoni eestveetav Folkliiv, mille toimetuskolleegiumi valiti ka Linnus (ERM A N 1, s 107; vt ka Rogan 2008: 304–305).

Linnus viibis toona lähetuses pea 20 päeva. Kongressile lisaks kasutas ta reisi, et tutvuda lähemalt Kopenhaageni muuseumide ja nende kogudega ning töötada Taani Rahvaluule Arhiivis, uurimaks rahvapärast mesindust. Sinna- ja tagasisõidul külastas ta ka Visbyt (ERM A n 1, s 107).

Erialaselt oli Linnusele kindlasti oluline osavõtt esimesest Eesti-Soome rahvuslike teaduste kongressist Helsingis, mis toimus juunis 1939. Sellel osales 30 Eesti ja 50 Soome teadlast keeleteaduse, kirjandusteaduse, folkloristika, etnograafia ja arheoloogia erialalt (Eesti-Soome ... 1939a). Kongressi juhatasid soome keeleteadlane prof Kettunen ja prof Moora. ERMist olid osavõtjate hulgas veel Ränk, Ella Koern ja Hilja Sild, teistest osakondadest Loorits, Richard Viidalepp, Oskar Urgart ja Mart Lepik. Üritus, mille idee oli sündinud aasta varem Õpetatud Eesti Seltsi 100 aasta juubelipidustuste ajal Tartus (Eesti-Soome ... 1939b), kandis soovi tihendada humanitaaralade teadlaste läbikäimist kahel pool Soome lahte (ajaloolaste sidemete kohta vrd Rosenberg 2005). ERMi delegatsiooni suurus ilmestab nimetatud sidemete olulisust. Ettekannetega esinesid Linnus („Etnograafiliste harrastuste arengust Eesti iseseisvusajal“) ja Ränk (Piiri 1990: 180). Etnograafia sektsioon lõppes rahvateaduslike filmide vaatamisega (samas).⁴⁰

Eesti etnograafia ei olnud 1930. aastatel endassesulgunud ja ainult ERMi puudutav teadusala, vaid laialdaste rahvusvaheliste sidemetega ja aktiivselt akadeemilistes diskussioonides kaasa rääkiv distsipliin. Peamine esindaja Linnus esines aastate jooksul olulistel foorumitel ja panustas rahvusvahelisse teadusajakirja Folkliiv. Järgmises alapeatükis selgub, et ta kirjutas Eesti etnograafiat tutvustavaid artikleid mitmesse välismaa ajakirja. Eesti etnograafia ja isiklikult Linnuse tunnustamist väljaspool kodumaad näitab tema valimine Soome Muinasuurijate Seltsi (Suomen Muinaismuistoyhdistys) kirjavahetajaliikmeks (1936), Soome-Ugri Seltsi välisliikmeks (1938) ja Ungari Rahvateaduse Seltsi kirjavahetajaliikmeks (1939) (RA ERA.1108.12.154).

40 Esimene film käsitles kalapüüki Põhjalahes Kallankari saarekesel, teine heinategu Põhja-Soomes, kolmas naerikasvatust Põhja-Soomes ja neljas kalapüüki suurte nootadega. Filmide näitamine kestis kokku u tund aega.

Eesti etnograafia mõtestaja

Linnus kirjutas aastate jooksul korduvalt ülevaateid Eesti etnograafia ajaloost, defineerides sellega oma eriala ja samas kindlustades niimoodi distsipliinile koha nii rahvusvahelisel kui ka kodusel akadeemilisel areenil. Samuti on just tema sulest ilmunud esimene võõrkeelne Eesti etnograafia ülevaade (Leinbock 1932a). Tema vaade etnoloogiale/etnograafiale, selle ülesannetele tollases ühiskonnas avaldub ka tema loengukonspektides, selles, kuidas ta eriala tudengitele õpetas. Ilmunud artiklite ja käsikirjaliste materjalide põhjal analüüsin järgnevalt, kuidas Linnus mõtestas etnograafiat ja missugune on tema enda panus selle arengusse Eestis.

Tema peamiselt saksa keeles ilmunud ajaloolised ülevaated olid suunatud välismaisele akadeemilisele ringkonnale (Leinbock 1929/1930; 1931; Linnus 1936c; 2005 [1938]).⁴¹ Selliste artiklite järele oli tollal nõudlus, sest uurimisteemade arendamisel oli oluline olla kursis naabermaades tehtava kogude korrastamise ja teadustööga. Oma maa rahvakultuurinähtuste käsitlemine kultuuriajaloolist meetodit kasutades tekitas vajaduse tunda hästi lähimaade sarnaseid kultuurinähtusi. Nende levikupiirkondade ja arenemiskäikude määramine nõudis laiapõhjalisi teadmisi etnograafia alal. Linnuse kirjutatud ülevaated olid välismaistele kolleegidele justkui abiks.

Esimesena saab siin nimetada artiklit „Über die ethnographische Arbeit in Estland“, mis ilmus 1930. aastal poola ajakirja *Lud Słowiański* (Slaavi rahvas) esimeses numbris.⁴² Samas numbris kirjutasid artikleid mitmed kas juba tollal tuntud või hiljem nimekaks saanud uurijad, nagu horvaat Milovan Gavazzi, bulgaarlane Hristo Vakarelski, venelane Dmitri Zelenin, poolakad Maria Znamierowska-Prüfferowa, Kazimierz Moszyński ja Józef Obrębski. Linnuse teise käsitusena saab välja tuua ungarikeelse ülevaateartikli Eesti arheoloogiast ja etnograafiast aastatest 1918–1928 (Leinbock 1931), mis põhines 1928. aastal Budapestis III Soome-ugri kultuurkongressil peetud ettekandel ja ilmus konverentsi

⁴¹ Siia juurde võib lisada 1935. aastal Erixonile saadetud saksaakeelse ajaloolise ülevaate etnograafilisest ja folkloristlikust tööst Eestis kuni Esimese maailmasõjani (Linnuse artikli „Folklivsforskning i Estland“ käsikiri, ERM Ak 44-3-30). Pole teada, et see oleks Rootsis ilmunud.

⁴² Interdistsiplinaarne ajakiri ilmus aastatel 1929–1939 ja koosnes tavaliselt kahest osast – ühelt poolt lingvistikale ja eriti dialektoloogiale pühendatud uurimused, teiselt poolt etnograafiat käsitlevad artiklid. Ajakirja autorite ring ulatus üle Euroopa. See oli sõdadevahelisel perioodil slaavi uuringute keskne ja tunnustatud ajakiri.

kogumikus.⁴³ 1930. aastatel ilmus Linnusel veel kaks artiklit. 1936. aastal Ungari Etnograafia Ühingu ajakirjas *Ethnographia-Népélet* avaldatud ülevaates rahvateaduslikust uurimistööst Eestis sõjajärgsetel aastatel käsitles ta etnograafia kõrval ka folkloristikat ja murdeuurimist (Linnus 1936c).⁴⁴ 1938. aastal kirjutas Linnus saksakeelse ülevaate eesti etnograafia viimasest viiest aastast Vilniuses ilmunud ajakirjale *Balticoslavica* (Linnus 2005 [1938]).⁴⁵ Eestis ilmunud ülevaateartiklitest tasub esile tuua Ajaloolises Ajakirjas avaldatud „Eesti etnograafia seniseid saavutusi ja tuleviku ülesandeid“ (Leinbock 1930). Akadeemiline Ajaloo Selts tähistas 1930. aastal oma 10. tegevusaastat ja ajakirjanumbris ilmusid etnograafia kõrval ülevaated ka teistest rahvusteadustest.⁴⁶ Linnus oli tol hetkel ainuke (magistri)kraadiga etnograaf Eestis, nii et keegi teine ei saanudki seda eriala esindada.

Välismaa artiklites defineerib Linnus etnograafiat „ainelise rahvakultuuri“ uurimisena, „olgu see kirjeldavat või võrdlevat laadi“ (ERM Ak 44-3-4, 18) ning rõhutab Eesti etnograafia noorust ja selle asutamise ajaloolist tausta, minnes tagasi nii baltisaksa uurijate kui ka siinse etnograafia pioneeride juurde (Leinbock 1929/1930: B132). Ta kaardistab etnograafiaalase maastiku Eestis, andes selleks ülevaate kogude kujunemisest, korrastamisest ja senisest uurimistööst. Viimasest enam saab nendes kirjutistes tähelepanu mitmekülgne korraldamistöö: olemasolevate kogude korrastamise kõrval käsitleb ta lähemalt ka kogude ja materjalide täiendamise küsimusi. Ta põhjendab uurimistööde vähesust vajadusega luua enne korrastatud süsteem. Selle seab ta „tegeliku uurimistöö“ eeltingimuseks (Linnus 2005 [1938]: 347). Nii kasutab ta 1938. aastal lausa juhtmotiivi „teooriad

43 Artikli eestikeelne käsikiri 1928. aastast on säilinud Linnuse isikuarhiivis (ERM Ak 44-3-4).

44 Artikli saksakeelne käsikiri on säilinud Linnuse isikuarhiivis (ERM Ak 44-3-56).

45 *Balticoslavica* ilmus aastatel 1933–1938 kokku kolm numbrit. Rahvusvahelisse toimetuskolleegiumi kuulus ka Loorits. See oli Vilniuses asunud Ida-Euroopa Instituudi väljaanne, mis avaldas uurimusi balti ja slaavi rahvaste, Nõukogude Liidu ja Soome aladelt. See taotles Baltimaade ja slaavi rahvaste teadusliku koostöö süvendamist ja peamine siht oli tutvustada uurimistöid ning kirjandust bibliograafiate ja retsensioonide kaudu.

46 Nii kirjutas Hendrik Sepp sõjaajaloo, Juhan Vasar Rootsi aja, Olaf Sild kirikuloo, Jüri Uluots õigusajaloo ja Otto Freymuth arhitektuuriajaloo uurimisest, H. Moora arheoloogiast ning Otto Liiv ja Nikolai Treumuth arhiivindusest. H. Kruus andis ülevaate kihelkondade ajaloo koostamisest.

mööduvad, materjal jääb“ (vt samas: 349).⁴⁷ Artiklite selline rõhuasetus kujunes Linnusel arvatavasti seetõttu, et sinne etnograafia oli tihedalt seotud ERMiga, uurijate arv oli väike ja publikatsioonegi oli ilmunud vähe. Samas ei pidanud Linnus seda probleemiks, sest etnograafia oli teadusalana ka mujal Euroopas noor ja alles kujunev.

Linnus nägi kohalikku etnograafiat osana Euroopa etnoloogiast ja tunnetas juba 1930. aastal vajadust sünkroniseerida kogumis- ja uurimistöö teiste maadega, eriti lähiriikides tehtavaga. Kultuurinähtuste levikuteede määramisel oli hädavajalik, et eri maade materjal oleks ühtlane ja „samaaegne“. Samas ei unustanud Linnus ära Eesti etnograafia ja ERMi vajadusi ning kutsus üles nii esemelise kui ka „sõnalise traditsiooni süstemaatilisele järelkorjamisele“ (Leinbock 1930). Seejuures pidas ta Mannineni programmile (1924) tuginedes oluliseks koguda materjali „ääremaade muurahvusest vähemuste“ juurest (rootslased, venelased, ingerlased, setud), selgitamaks naabermaade mõju meie ainelisele kultuurile (samas).

Tudengitele peetud loengutes defineeris Linnus etnoloogiat rahvateadusena, mis uurib inimese kui ühiskonna liikme loodud kultuuri vorme ja arengut. Etnograafia oli tema jaoks aga see osa etnoloogiast, mis käsitleb ainelist kultuuri (ERM Ak 44-4-2, lk 26). Siinkohal tugines ta soome keeleteadlase ja folkloristi Emil Nestor Setälä arusaamale (1915), mis oli jõudnud Eestisse Mannineni kaudu (samas: 14–15). Etnoloogia (ja selle alaosa etnograafia) uurimisaal kindlaks määrates nõustub Linnus saksa-austria uurija Wilhelm Schmidti arvamusel, et etnoloogia tegeleb kirjaoskamatute rahvaste ja alamate ühiskonnaklassidega, kus on „ülekaalus naiivne mõtlemisviis“. Sedasi vastandus distsipliin „kultuurloole“, mis uuris kirjaoskajaid rahvaid / nn kõrgemaid kihte, kus on „ülekaalus kriitiline mõtlemisviis“ (samas: 22). Linnuse järgi ei käsitle etnoloogia seega rahvaste kultuuri terves ulatuses, vaid ainult seda osa, mis puudutab alamkihti, kes elab nii maal kui ka linnas.

Distsipliinide ja uurimisalade kindlaksmääratud piirid aitasid teadustöö tegemisele kaasa. Etnograafias kujunes välja kaanon, milliseid kultuurinähtusi ja kuidas üldkäsitlustes kajastada (nt

47 Linnuse autoriteet järgnevatel uurijate põlvkondadele kujunes tähelepanndavaks. Nii rakendati tema väljakäidud juhtmotiivi „teooriad mööduvad, materjal jääb“ aastakümneid hiljem lausa vastandlikele eesmärkidel ERMi kogumispoliitika üle käivas diskussioonis pikaegse muuseumidirektori Aleksei Petersoni ja tollal noore uurija Heiki Pärdi vahel. Kui esimene õigustas sellele manipuleerivalt tuginedes toimuvat masskogumist, siis Pärdi tõi adekvaatselt välja Linnuse kriitika suvalise kogumise suhtes (vt pikemalt Leete 2005).

Bielensteini, Sireliuse, Zelenini, Moszynski ja Mannineni teosed, vt nende kohta Linnus 1936d). Linnus seletab selle lahti järgmiselt:

Süstemaatilise kogupildi andmisel teatud rahva või muu inimühiku kohta alustatakse etnograafias harilikult majanduse vaatlemisega, mis ongi ju kogu eksistentsi aluseks. Siia kuuluvad teatavasti meil eeskätt põllutöö, loomakasvatus, kalastus, jahindus, mesindus j.m. elatusalad. Edasi järgneb loomulikus järjekorras majandustoodete ja muude tooresainete transpordi ja ümbertöötamise vaatlemine, seega siis veo- ja liikumisabinõud, toiduvalmistamine, meeste ja naiste tööriistad, mida võiksime ühendada ühte suurde gruppi üldnimetusega tehnika. Kolmanda suurema rühma moodustab küsimus kehakattest ja peavarjust, konkreetsemalt rahvariieetest ja elamutest, mis samuti olulised eksistentsi minimumi seisukohalt. Ja neljandaks [...] teaduse ja kunsti ning muude vaimuelu avaldiste vaatlus, niipalju kui nende esemelised kaasnähted seda võimaldavad. (ERM Ak 44-4-1, lk 10)

Linnus selgitab juurde:

Väljapoole etnograafia vaatluspiiri jäävad seega niisugused inimkultuuri alad nagu ühiskonnateadus ehk sotsioloogia, rahvapärased õigusemõistmised, usund, kombed j.m.s. nähted, mis ei ole paratamatult seotud aineliste, esemelite vormidega. Nende vaatlemine jääb üldise rahvateaduse ehk etnoloogia vastavate eriharude hooleks. (samas: 6)

Eespool toodud kaanonist lähtuvalt kirjutas Linnus ka oma saksakeelse ülevaate Eesti rahvakultuurist (Leinbock 1932a).

Teisal kutsus Linnus üles uurima etnograafia all ka „segakultuuri endise külaelu ja moodsa linnakultuuri vahe peal, milles meie maa praegu elab“ (Leinbock 1930). See tähendab, et määratledes etnograafiat küll Manninenile toetudes materiaalse kultuuri uurimisega tegeleva teadusena, mõistis ta juba siis, et mineviku kõrval on ka kultuuris toimuvate protsesside jälgimine uurijale vajalik. Selles toetus ta Euroopa (peamiselt saksa keeleruumi) etnoloogias toimunud arengule, kus üha enam oli eemaldatud loodusteadustest tulenenud puhttüpoloogilisest meetodist ning keskendunud selle asemel ajaloo-teaduslike ja sotsioloogiliste meetodite kasutamisele (ERM Ak 44-4-2, lk 48). Sealt ei olnud enam pikk samm ühiskondliku ja majandusliku struktuuri arvesse võtmiseni etnograafilises uurimistöös, millest rääkis 1930. aastatel Erixon ja mida Linnus rakendas veidi oma 1938. aastal kaitstud doktoritöös.

Muutuva etnograafiateaduse raames tehtav uurimistöö oli Linnuse jaoks paratamatult seotud naaberdistsipliinidega, eelkõige murdeuurimise ja folkloristikaga, aga ka arheoloogia ja ajalooteadusega. Ta nägi siin võimalust kasutada ära teiste erialade allikaid ja uurimistulemusi (Leinbock 1929/1930; 1930). Keeleteadust nimetas Linnus lausa etnograafilise uurimise abiteadusena: „On sagedane nähe, et teatud esemed, kombed, asutised ise juba aastasadu on kadunud, nende nimetused aga keeles edasi elavad ja seega võimaluse annavad teatud tingimustel suurema või vähema tõenäilisusega oletada ka vastavate nähete omaaegset esinemist“ (ERM Ak 44-4-2, lk 29). Etnograafiat ja arheoloogiat nägi Linnus sarnaste teadusaladena, mida eristab vaid uuritav ajaperiood ja materjali kogumise viis (samas: 30–31).

Mitmes artiklis rõhutab Linnus, et eestlaste (13.–19. sajandi) ajaloo lahtikirjutamisel on oluline roll just etnograafial, arheoloogial ja folkloristikal, sest eestlased „on võinud pikkade aegade jooksul ainult vähe oma maa poliitilises elus kaasa rääkida“ (Leinbock 1932b: 85). Tema arvates pidid kõik rahvusteadused kandma ühiskondlikke ülesandeid:

Uurimuste tulemused annavad meile suurel hulgal faktilisi teadmisi meie maa ja rahva praeguse ja endise olukorra kohta. Need teadmised on ühtlasi vundamendiks, millele saab tegelik kultuuripoliitik rajada oma tuleviku ehitustööd. [---] enda mineviku ja oleviku jõudude tundmine annab igapähele ka teatud määral iseteadvust ja eneseusaldust ning loob optimistliku võitlusmeeleolu ka kultuurivõitluse väljal. [---] Enese tundmaõppimine rahvusena on meile võimalik aga ainult rahvusteaduste töö kaudu [---]. (Leinbock 1933: 55)

Lähemalt etnograafiast rääkides rõhutas Linnus korduvalt ERMi ja seal töötavate uurijate rolli kultuuripärandi taaselustamisel (rahvakunst, rahvarõivad), et tugevdada kaasaegset „omakultuuri“. Seejuures toob ta välja, et selline töö ei ole vaid Eestile ainuomane, sest on levinud kogu Euroopas (vt nt Linnus 1940b). Nii pööras Linnus distsipliini ühiskondlikule olulisusele tähelepanu ka oma võõrkeelsetes artiklites (Linnus 1936c; 2005 [1938]), näidates selle sarnasust ülejäänud maadega. Ka Rootsi etnoloogia puhul on 1930.–1950. aastatest rääkides välja toodud distsipliini rakenduslikku kallakut – Erixoni juhtimisel ei tehtud uurimistööd sageli mitte uurimise enda pärast, vaid see oli modernse ühiskonna arendamise teenistuses (Klein 2006: 62).

Linnuse eesti- ja võõrkeelsed etnograafiateadust käsitlevad artiklid on pigem aruanded senitehtust, konstateerivad tollast olukorda ja annavad lootust „tegeliku uurimistöö“ kasvule tulevikus. Ainult

1930. aastal ilmunud artiklis esitab Linnus oma nn programmi ehk räägib tulevikukavatsustest ja -suundumustest lähemalt. Peamiselt raha- ja tööjõupuudusest tingitud keerulise olukorra Eesti etnograafias tõi avalikkuse ette küllaltki kriitiliste artiklitega hoopis G. Ränk (vt Ränk 1935; 1936; 1937), Linnuse lähim kaastööline muuseumis 1930. aastatel. Ränk jagab Linnuse seisukohti etnograafia ainevaldkonna ja rolli kohta ühiskonnas. Muuseumi direktori asemel võttis aga just tema etnograafilise osakonna juhataja abina ülesandeks selgitada avalikkusele etnograafia toetamise tähtsust, seda arvatavasti riikliku tasandi otsustajate mõjutamiseks. Nad ei kirjutanud neid artikleid koos. Linnus jäi kritiseerimisest justkui eemale. Samas ta kindlasti jagas Ränga seisukohti.⁴⁸

Foto 5.
Ferdinand Linnus
tutvustab kindral
Johan Laidonerile
ERMi postkaarte.
Foto: Karl-Nikola
Hintzer, 1938.
ERM Fk 815:41

Esimene nõukogude aasta (1940–1941)

1940. aasta suvel kehtestatud nõukogude võim puudutas moel või teisel tervet Eesti haritlaskonda. Ühiskonda hakati lammutama ja reorganiseerima vastavalt uue võimu tahtmiste ja nõukogulikele ideoloogilistele suunistele. Kuidas üksikisik sellises olukorras käitus, mis olid tema tegude tagamaad, seda on hiljem keeruline analüüsida. „Kellegi saatuse ja valikud ei ole käsitledavad tingimusteta lojaalsusena millelegi nii abstraktsele nagu riik, mille enda lojaalsus kodaniku

48 Kui Ränk seostas 1930. aastate teisel poolel etnograafia vaevalist arengut riigitoetuse vähesusega ja riigi ükskõiksusega, siis Linnus ei öelnud seda avalikult välja. Oma artiklites nentis ta vaid, et senine tegevus on tööjõu ja raha puudusel piirdunud peamiselt korraldustöödega. Riigi Ringhäälingus peetud raadioloengus „Etnograafia arengust iseseisvusajal“ 11 [?]. aprillist 1940 ta lausa tänab riigi- ja omavalitsusasutusi „ainelise ja moraalse toetuse“ eest, mistõttu etnograafia edusammud on olnud „üsna tähelepandavad“ (ERM Ak 44-3-74).

suhtes võib olla kaheldav. Valikud on alati vastasmõjus isiklike suhete, vastutuse, kohustuste jne. võrgustikus. [...] inimlikku tegutsemist/otsuseid [saadavad] uskumused, illusioonid, ebalused, kahetsused“ (Ruutsoo 2018: 120). Isiklike suhete roll, vastutuse ja kohustuste küsimus kerkib selgelt esile ka F. Linnuse tegevuses sel keerulisel 1940.–1941. aastal. Alljärgnev on esialgne katse käsitleda Linnuse rolli Eesti etnograafias ja museoloogias esimesel nõukogude aastal, mis jääb ootama edaspidist sügavamalt analüüsi.

Nõukogude võim pidas muuseume „oluliseks vahendiks kultuurirevolutsiooni läbiviimisel“ (Kukk 2009: 692; vt ka Raisma 2023: 117–131). Ideoloogiliselt tähtsad mäluasutused tuli kohe riigistada ja suruda neile peale üleliiduline mudel. Muuseumireformi kaasati ka Linnus, kellel olid kahtlemata põhjalikud teadmised Eesti muuseumidest ja nende olukorrast. Perekonnapärimuse järgi kutsusid Linnuse Tallinna muuseumide riigistamist korraldama tema ülikoolikaaslased Hans Kruus⁴⁹ ja Harri Moora (ERM Ak 44-1-8, 25). Kruus oli pärast juunipööret Johannes Varese valitsuse peaministri asetäitja, Moora aga hariduse rahvakomissariaadis teaduse ja kunstide osakonna juhataja. Selles osakonnas jätkas esialgu muinsuskaitseinspektorina tööd ka Eerik Laid, keda Linnus samuti hästi tundis. Nii Kruus kui ka Moora olid septembrist juba tagasi Tartu ülikoolis, Laid naasis Tartusse 1941. aasta alguses. Nii võib arvata, et 1930. aastate juhtivatest humanitaaridest osalesid muuseumide riigistamises Linnus ja Laid.

Linnuse kirjast kolleeg Helmi Üprusele 6. augustist 1940 ilmneb, justkui oleks tema kaasatõmbamine sellesse töösse tulnud ootamatult: „Enne kui jõudsin kuhugile sõitma hakata, helistas E. Laid ja käsutas mind homseks Tallinna, kuhu jään kuni 2 päevaks. Eelseisva muuseumide riigistamise puhul olla nimelt tarvilik hiljemalt ülehomseks koostada Moskva tarvis eelarved kõigi muuseumide kohta järgneva aastaks, kuhu ka mind olla abiks vaja“ (ERM Ak 44-2-4). Juba 14. augustist töötas ta hariduse rahvakomissariaadi alluvuses ajutise ametnikuna.

Eramuuseumidesse (nagu need peaaegu kõik Eestis tol hetkel olid) määras hariduse rahvakomissariaat oma esindajateks komissarid, kes hakkasid tegema inventuure ja natsionaliseerima varasid (Kukk 2009: 693). Linnus määrati Eestimaa Kirjanduse Ühingu muuseumi (ehk Provintsiaalmuuseumi) ja Paide muuseumi

⁴⁹ Lisaks ülikooliõpingutele sidus Linnust Kruusiga ka sarnane maailmavaade. Ka Kruus oli olnud Esimese maailmasõja ajal (ja hiljemgi) seotud sotsialistide-revolutsionääride parteiga (Kivimäe 2017). Linnus oli 1930. aastatel kirjutanud Kruusi väljaantava Eesti ajaloo köidetesse etnograafilisi ülevaateid (Linnus 1937; 1940c).

(mis oli Provintsiaalmuuseumi filiaal) komissariks. Baltisakslaste loodud ja juhitud muuseum oli uuele ideoloogiale vastuvõetamatu, see tuli likvideerida ja selle baasil loodi hiljem Eesti NSV Riiklik Ajaloomuuseum ja ENSV Riiklik Loodusmuuseum. Linnus nimetab kahe muuseumi komissariks olemist irooniliselt „auametiteks“, millest soovib esimesel võimalusel lahti saada (ERM Ak 44-2-4).

Sama aasta sügisel Üprusele saadetud kirjadest kumab läbi rahulolematus, ületöötamine, vajadus järgida korraldusi ja püüd kohaneda. Samal ajal jätkas Linnus tegelikult ERMi juhtimist, andes kirja ja telefoni teel juhtnöore kohapeale jäänud asetäitjale, ERMi komissariks määratud Üprusele ning käies ka ise aeg-ajalt Tartus asju ajamas. Kirjades väljendub Linnuse soov tagada ERMile võimalikult valutu üleminek uuele struktuurile, sest üsna ruttu ilmnis, et vanamoodi see suur muuseum edasi minna ei saa. Nõukogude Liidu muuseumide süsteemis ei olnud sellise muuseumi jaoks kohta ja pealegi tundus rahvuslik asutus uuele võimule kahtlane. Nii jagatigi ERM kaheks – 1. novembrist 1940 tegutses Riiklik Etnograafiline Muuseum ja Riiklik Kirjandusmuuseum.

Linnuse nõustumises osaleda Eesti muuseumisüsteemi nõukogulikus ümberkorralduses võib aimata soovi hoida muutused võimalusel oma kontrolli all. Oli ta ju 1930. aastatel muuseumiseaduse eelnõu luues ja selle üle käivates aruteludes osaledes juba kujutanud ette ja lootnud riiklikku sekkumist sellesse valdkonda. Lisaks võis ta tunda kohustust ja vastutust, mis tulenes tema positsioonist ja teadmistest. ERMi tasandil tegutsedes justkui nõukogude võimu soovidega kaasa minnes püüdis ta säästa ja päästa muuseumi võimalikest radikaalsetest ja negatiivsetest ümberkorraldustest. Muuseumi vajadusest kohaneda uute korraldustega, neid isegi varakult ette aimata, et muutusi mingilgi määral oma kontrolli all hoida, kirjutab ta 1940. aasta sügisel Üprusele korduvalt.

Oktoobris 1940 arutati Tallinnas Linnuse etnograafia-muuseumi direktoriks määramise üle. Kirjadest selgub, et see toimus üle kivide ja kändude. Vahepeal oli kahtlane, kas ta üldse kõrgemat ametikohta kuskil saab või peab leppima „nn. teadusliku tööjõu“ või „tehnilise“ töötaja staatusega (ERM Ak 44-2-4). Probleemiks osutus Linnuse teenimine tsaariarmees Esimese maailmasõja ajal. Ometi õnnestus sellest kuidagi üle saada, eestlastest ametiisikute soosing ületas Moskva võimuesindaja kahtlused (ERA.R-1.5.92, 65)⁵⁰ ning

50 Nigol Andresen on hiljem Linnuse iseloomustuseks kirjutanud: „Tema poliitilist palet tuli mul eriti uurida koos EK(b)P instruktori sm. Perovi ja EK(b)P KK Kooliosakonna juhataja sm. Rauaga 1940. aasta sügisel, millal tuli otsustamisele ta kinnitamine Eesti Rahva Muuseumi

1. novembrist määrati Linnus ikkagi etnograafilise muuseumi direktoriks.

1940. aasta lõpuks olid kõik Eesti eramuuseumid riigistatud ja 13 muuseumi likvideeritud. Ideoloogiline kontroll muuseumide tegevuse ja kogude üle suurenes järjest. Järgmise aasta suveks oli siin 30 muuseumi, mis olid jaotatud kesk- või kesk-õppemuuseumideks, kohamuuseumideks ja erimuuseumideks (Kukk 2009: 694). 6. juunil 1941 ilmus ajalehes Tartu Kommunist artikkel „Muuseumitöö arengust Eestis esimese nõukoguliku aasta jooksul“, millele oli alla kirjutanud Linnus. Aasta jooksul toimunud muudatusi esitleb ta üdini positiivsetena, tuues sisse võrdluse vabariigiaegse halva olukorraga. Pole teada, kas see on Linnuse enda kirjutatud tekst või mitte. Küll aga näitab see muuseumide kui ideoloogiliste asutuste olulisust nõukogude võimu jaoks.

Ka Linnus pidi end uue võimu jaoks täiendama. Novembris 1940 saadeti ta koos teiste muuseumijuhtidega Leningradi ja Moskvasse õppereisile, et tutvuda nõukogude muuseumide eluga (ERM A n 1, s 166). Tagasi jõudnud, pidas ta kolm temaatilist ettekannet.⁵¹ Ühel ettekandel osales ka ERMi tollane töötaja Arvo Mägi, kes on meenutanud, et „tegelikult oli see üldsõnaliste loosungite nämmutamine“ (Mägi 2001: 148). Tema arvates ei võtnud Linnus nõukogude ideoloogiat tõsiselt. Võimude etteantu tuli lihtsalt ellu viia, näitamaks väliselt, et juhiseid järgitakse. Kui oktoobris 1940 õhutab Linnus Üprust korraldama ERMis oktoobripidustuste puhul revolutsiooninäitust, enne veel, kui see ametlikult asutusele peale suruti (ERM Ak 44-2-4), siis 1941. aasta kevadel ei kiirusta ta püsiekspositsiooni uuendamisega vastavalt uuele ideoloogiale, mida võimud väga ootasid.⁵² Linnus tõi põhjenduseks ajapuuduse, mis tekkis kogude ülevõtmise ja ümberjagamisega (ERM A n 1, s 165, 138p).

Lisaks administratiivtööle oodati Linnuselt kaastöid nõukogude etnograafia ajakirjadele. Märtsis 1941 saatis ta materiaalse kultuuri ajaloo instituuti Leningradi ajakirjas Краткие Сообщения

(Etnograafilise Muuseumi) direktori kohale, ja selle tutvumise tagajärjeks oli tema kinnitamine ning veendumus, et F. Linnuse näol on tegemist ausa teadlasega.“ (ERA.R-1.5.92, 65).

⁵¹ Arvatavasti võib nende ettekannete aluseks pidada Linnuse arhiivis leiduvat käsikirja „Muuseumi ülesanded mass-poliitharidustöös“ (ERM Ak 44-3-76).

⁵² Muuseumide vaneminspektor Hugo Peets kirjutas 17. aprillil 1941 Etnograafiamuuseumile vajadusest teha asutuse tööplaani muudatused, mis olid peamiselt seotud ekspositsiooni muutmisega (ERM A n 1, s 166, 28). Sama rõhutab oma kirjas 5. maist 1941 ka Eesti NSV riigikontrolli rahvakomissar Arkaadi Uibo (ERM A n 1, s 165, 142).

avaldamiseks oma kirjutise keskaegsest eesti rahvakultuurist (ERM A n 1, s 165, 77-90), mille kohta ta oli pidanud ettekande Leningradis ja mida ta oli varasemalt eesti keeles läbi kirjutanud (Linnus 1937). Teiseks lubas Linnus kirjutada ülevaateartikli eesti etnograafia ajaloost keskele teadusajakirjale Советская Этнография. Kirjavahetuses Zeleniniga pikendab Linnus korduvalt teksti valmimise ja ärasaatmise tähtaega ja lubab lõpuks seda teha 10. aprillil 1941 (ERM A n 1, s 165, 58-60). Artikli saatuse kohta pole midagi teada, Linnuse arreteerimise järel ei saanud see enam ilmuda. Käsikiri kuupäevaga 30. märts 1941 on aga säilinud (ERM Ak 44-3-79). Võiks arvata, et see tekst eeldas ideoloogilist lähenemist ja vajadust hinnata kriitiliselt varasemat tööd, kuid käsikirja lugedes tuleb esile hoopis neutraalne, asjalik toon. Tekst on väga põhjalik ja viib eesti etnograafia loo kaugesse minevikku, omaaegsete baltisakslaste tegevuse juurde tagasi. Vabariigiaegseid arenguid ta ei kritiseeri. Jõudes välja esimese nõukogude aastani, tunnistab ta küll, et muuseumide olukord on paranenud, kuid ei tee seda ülepingutatult positiivselt, vaid pigem tasakaalukalt. Linnus jääb etnograafiateadusest kirjutades neutraalseks, fakte esitavaks vaatlejaks.

Esimesel nõukogude aastal püüdsid etnograafiamuuseumi teadlased jätkata endise uurimistööga. Vähemalt näiliselt, tööplaan tehes. Nii püüti valmis saada ka Mannineni alustatud eesti rahvakultuuri üldkäsitluse „Die sachkultur Estlands“ III köidet, mille kaastöö Linnus oma 1941. aasta esimese kvartali tööplaani lisas (ERM A n 1, s 166, 20-27). Kahjuks ei ole selle saatusest midagi teada.

Muuseumi teadlased plaanisid publitseerida ka järjekordse aastaraamatu, mis oli ilmuma hakkamisest saadik (al 1925) kujunenud keskeks teadusväljaandeks etnograafia alal Eestis. Linnuse tööplaanis oli selle jaoks suunda andev artikkel „Etnograafia ülesanded ENSV-s ja Riiklik Etnograafiline Muuseum Tartus“. Sellele pidid järgnema teadusartiklid etnograafidelt ja folkloristidelt (ERM A n 1, s 166, 246). Linnus võttis seega juhtiva rolli eesti etnograafia sovetiseerimisel. Ehk võib hoopis öelda, et ta oli sunnitud seda rolli täitma tänu ametile? Ränk hoidis nõukogude võimudega koostööst võimalusel eemale (Ränk 2023), kuigi ülikooli etnograafia dotsendina oleks võinud ka tema olla programmartikli kirjutajaks. Artikli saatusest ei ole teada, käsikirja pole säilinud. Aastaraamatu ilmumistähtajaks määrati 1. juuni 1941. Märtsis teatas Linnus Riikliku Kirjastuse töötajale, et „Hariduse Rahvakomissariaadiga puudub lõplik kokkulepe, kas väljaandele nimeks jääb Aastaraamat või Toimetused või veel midagi kolmandat“. Linnus lubas, et käsikiri saab valmis aprilli alguseks (ERM A n 1, s 166, 245). Aastaraamat tollal siiski ei ilmunud. Järgmine number ilmus alles 1947. aastal ja siis juba täiesti muutunud sisuga. Eesti etnograafiat oli hakanud siis suunama hoopis Harri Moora.

Vaatamata nõukogudemeelsele tegevusele ja nõukogude võimu soosivale ajaleheartiklile juuni alguses, langes Linnus siiski okupatsioonivõimu ohvriks. Ta arreteeriti 28. juunil 1941 oma kodus Raadi mõisas süüdistatuna nõukogudevastases tegevuses ja viidi Kirovi vanglasse. Täpsemalt pandi talle süüks teenimist Kerenski armee ohvitserina 1917–1918 ja kuulumist esseeride parteisse ning osalemist Eesti Vabadussõjas nõukogude võimu vastu (RA ERAF.130SM.1.1338-1). Ta saadeti Gorki oblasti Unžlagi laagrisse, kus ta 23. veebruaril 1942 suri. Eestis oli Linnuse saatus pikka aega teadmata. Novembris 1944 saadeti Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu esimehe Arnold Veimeri allkirjaga Moskvasse teele Linnuse iseloomustused, mille olid kirjutanud Hans Kruus ja Nigol Andresen. Nad rõhutavad Linnuse olulisust Eesti etnograafia ja „muuseumiasjanduse“ edasiviimisel ja paluvad viimase Eestisse naasmist (RA ERA.R-1.5.92). 1950. aastal palub Linnuse abikaasa Olga Linnus tunnistada mees surnuks, nentides, et peale tema arreteerimist 1941. aastal ei ole ta saanud oma mehe kohta mingeid teateid (RA EAA.1767.1.1059). 1965. aastal algatab Olga Linnus oma abikaasa rehabiliteerimise, mis jõustub 1966. aastal (RA ERAF.130SM.1.1338-1).

Kokkuvõte

Ferdinand Linnusel oli oluline roll noore Eesti etnograafia edasikandja ja arendajana 1930. aastatel. Andeka ja usina tudengi ja muuseumitöötajana pälvis ta õpetaja Ilmari Mannineni usalduse ja määrati viimase Soome naasmise järel 1929. aastast tema järglaseks ERMi direktori toolil. Esimese etnograafiamagistri ja -doktorina ning ERMi direktorina ja TÜ õppejõuna kandis ta oma rolli väärilt, osaledes aktiivselt nii kodumaises kui rahvusvahelises teaduselus kuni Eesti okupeerimiseni 1940. aastal, jätkates juhtival kohal ka esimesel nõukogude aastal.

Linnus defineeris Eesti etnograafia materiaalsel rahvakultuuri kirjeldava ja võrdleva teadusena, kandes nii edasi Mannineni algatatud traditsiooni. Distsipliini piiride märkimisel oli see oluline, kuid hakkas samas uurimistööd piirama. Nii postuleeris Linnus 1930. aastal teadustöö vajadusena ka ajaloolise konteksti ja pidevalt toimuvate muutustega arvestamist ja kutsus üles kasutama uurimistöös puhtetnograafiliste allikate kõrval lähidistsipliinide pakutavaid võimalusi. Interdistsiplinaarsust kasutas ta ise edukalt mesinduse uurimisel – ajaloo- ja keeleteadusest oli abi vanema mesinduse käsitlemisel. Folkloristlikku lähenemist usundi- ja tavaõiguse küsimuste

lahendamisel kavatses ta rakendada oma uurimistöö järgmistel etappidel.

Avaldades aastate jooksul välismaa erialaajakirjades korduvalt ülevaateid Eesti etnograafia seisust, positsioneeris ta siinse eriala Euroopa akadeemilisele kaardile. Konverentsidel osalemise kaudu ja eriti Rootsi, Saksa ja Soome uurijatega suheldes oli Linnus Euroopa etnoloogias toimuvate diskussioonide ja arengutega hästi kursis. Tema kõige suuremaks mõjutajaks võib pidada Sigurd Erixoni, kes rõhutas vajadust võtta kultuurinähtuste ajalugu uurides arvesse ka sotsiaalset ja majanduslikku konteksti. Sellist lähenemist taotles Linnus ka Eestis.

Sarnaselt oma Euroopa kolleegidega rõhutas Linnus artiklites mitmel korral, et etnograafia on samal ajal nii teaduslik kui ka rakenduslik distsipliin ja ühiskondlikult väga oluline. Arvatavasti tugevdas seda arusaama ERMi juhiks olemine. Eestikeelsetes artiklites tõi Linnus lisaks välja etnograafia kui rahvusteaduse rolli modernse rahvusliku ühiskonna loomisel ja tugevdamisel. Rakenduslikkuse poole kaldus sinne etnograafia eriti 1930. aastate teisel poolel Pätsi ajal, kui ERM muutus üheks rahvarõivaste ja rahvakunsti populariseerimise eestvedajaks.

Etnograafia kõrval mõjutas Linnus suurel määral ka Eesti museoloogia arengut. ERMis jätkas ta Mannineni alustatud esemekogude korrastamist ja täiendamist, kuid tundis samas vajadust üle-eestilise muuseumikogude ülevaate järele. Kogude süstematiseerimise, kartoteekide ja ka erialase bibliograafia koostamise eesmärgiks oli edasise uurimistöö hõlbustamine. Linnuse eestvedamisel loodi ERMi korrespondentide võrk, mis kujunes järgnevatel aastakümnetel tähtsaks etnograafilise teatmematerjali kogumise kanaliks. Museoloogiat õpetas Linnus ka ülikoolis, andes tulevastele muuseumitöötajatele edasi teadmisi muuseumitöö alustest. Arvatavasti Eesti kõige parema muuseumiala asjatundjana osales Linnus 1930. aastatel muuseumiseaduse eelnõu koostamisel ja uskus selle valdkonna riikliku reguleerimise vajadusse. Need plaanid aga ei jõudnud Eesti iseseisvusaastail teostuda.

Linnus osales aktiivselt Eesti muuseumide ümber-organisatsioonil 1940.–1941. aastal, kooskõlas nõukogude võimu antud juhistega. Võimalik, et ta lootis ellu viia eelmisel kümnendil tehtud plaane, mis olid jäänud sahtlisse. Arvatavasti tundis ta kohustust ja vastutust rakendada oma teadmisi võimalikult heade otsuste vastuvõtmiseks. Iseasi, kuidas see õnnestus. Otsusele töötada koos okupatsioonivõimudega muudatuste elluviimisel mängisid kaasa isiklikud sõbralikud suhted tollasesse võimuladvikusse kuulunud Hans Kruusi ja Harri Mooraga. Plaani muuta sinne etnograafia nõukogulikuks

teaduseks ei jõutud ellu viia, sest enne saabus Saksa okupatsioon. Jääb selgusetuks, kui kaugele oli Linnus valmis sel teel minema. Ülevaade Eesti etnograafia ajaloost, mis Linnuselt telliti avaldamiseks nõukogude erialaajakirjanduses (kuid jäi ilmunuta) oli küll üsna neutraalne ja nõukogude ideoloogiast mõjutamata.

MARLEEN METSLAID (PhD) on etnoloog. Ta töötab Eesti Rahva Muuseumis teadurina ja tema peamine uurimisvaldkond on Eesti etnoloogia ajalugu.

Allikad

ERM – Eesti Rahva Muuseumi arhiiv:

EJ 614 Arne Möttuse etnograafilised joonised liivlaste juurest 1928.

Perekond Linnuse arhiiv (Ak 44) ERMi arhiivkogas:

Ak 44-1-8 Silja Vendelini uurimistöö „Ferdinand Linnus 1895–1942: Eesti Rahva Muuseumi direktor“, 1992.

Ak 44-2-4 Ferdinand Linnuse kirjad kolleeg Helmi Üprusele, 1939–1940.

Ak 44-3-3 Ferdinand Leinbocki Liivi etnograafia vihikud 1–9, 1927–1928.

Ak 44-3-4 Ferdinand Leinbocki artikli „Arkeoloogia ja etnograafia Eestis (1918–1928)“ käsikiri.

Ak 44-3-27 Aruanne mag. F. Leinbocki töötamise kohta Stockholmi Balti Instituudis sügissemestril 1934, 22. jaan 1935.

Ak 44-3-30 Ferdinand Leinbocki artikli „Folklivsforskning i Estland“ käsikiri, 1935.

Ak 44-3-56 Ferdinand Linnuse käsikiri „Die volkskundliche Forschung i Estland in den Nachkriegsjahren“, 1938.

Ak 44-3-59 Ferdinand Linnuse ettekanne „Sissejuhatus doktori promoveerimisele“, 21.05.1938.

Ak 44-3-68 Ferdinand Linnuse käsikirja „Mesindus II–III“ märkmed.

Ak 44-3-74 Riigi Ringhäälingus peetud raadioloeng „Etnograafia arengust iseseisvusajal“, 11.04.1940.

Ak 44-3-76 Ferdinand Linnuse ettekande „Muuseumi ülesanded masspoliit-haridustöös“ parandustega käsikiri, 1941.

Ak 44-3-79 Ferdinand Linnuse vene-keelne käsikiri „Etnograafia“, 30.03.1941.

Ak 44-3-85 kuni Ak 44-3-89 Liivi etnograafia allikate viis mahukat kartoteeki.

Ak 44-4-1 Õppeaine „Teaduse ja kunsti alged eesti rahvakultuuris“ konspekt.

Ak 44-4-2 Loengusarja „Sissejuhatus Eesti etnograafiasse“ konspekt.

Ak 44-4-3 Museoloogia loengute konspektid.

A n 1, s 80 Kirjavahetus Hariduse- ja Sotsiaalministeeriumiga 1937–1940.

A n 1, s 102 Kirjavahetus International Association for Ethnology and Folklore 1936–1937.

A, n 1, s 67 ERM SA kirjavahetus asutuste ja isikutega 1933–1934.

A n 1, s 97 Kirjavahetus Dr. S. Erixoniga 1931–1938.

- A n 1, s 107 Kirjavahetus direktor
F. Linnusega 1930–1940.
- A n 1, s 165 Mitmesugune kirjavahetus,
1940–1941.
- A n 1, s 166 Mitmesugune kirjavahetus,
aruanded, informatsioon 1941.
- RKK VII. Mesindus, 1933.
- Küsimusleht nr 3 „Lisateateid mesindu-
sest“, 1933.
- RA – Rahvusrarhiiv:
- EAA.1767.1.1059 Ferdinand Linnuse (end Leinbock)
toimik. Eesti Üliõpilaste Seltsi arhiiv.
- ERA.495.7.2835 Ferdinand Linnuse ohvitseri
teenistustoimik. Sõjavägede Staabi arhiiv.
- EAA.2100.1.7890 Üliõpilane Ferdinand Linnuse
toimik. Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli arhiiv.
- EAA.2100.2.564 Õppejõud Ferdinand Linnuse toi-
mik. Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli arhiiv.
- ERA.1108.12.154 Ferdinand Linnuse teenistuskiri.
Haridusministeeriumi arhiiv.
- ERA.R-1.5.92 Kirjavahetus NSV Liidu
Rahvakomissaride Nõukoguga Eesti
NSV rahvamajanduse taastamiseks.
Iseloomustused Eesti NSV-st NSV Liitu
saadetud Paul Kogermanni,
Ferdinand Linnuse ja Villem Raami koh-
ta. 10.10.1944–27.12.1944. Eesti Vabariigi
Ministrite Nõukogu arhiiv.
- ERAF.130SM.1.1338-1 ENSV Riikliku Julgeole-
ku Komitee lõpetatud uurimistoimikute
kollektsioon. Ferdinand Linnus uurimis-
toimik.

Kirjandus

1. Balti ajaloolaste kongress Riias. – *Postimees*,
11. august 1937.
- Astel, Eevi 2009. Eesti Rahva Muuseum aastatel
1940–1957. – *Eesti Rahva Muuseumi 100 aastat*.
Koost Piret Õunapuu. Tartu: Eesti Rahva
Muuseum, 186–247.
- Eesti-Soome ... 1939a = Eesti-Soome teadusmeeste
kongress. – *Uus Eesti*, 2. juuni 1939.
- Eesti-Soome ... 1939b = Eesti-Soome rahvus-
teaduste kongress Helsingis. – *Postimees*,
3. juuni 1939.
- Fleure, Herbert John 1938. Report: The Internatio-
nal Congress of Anthropological and Ethno-
logical Sciences at Copenhagen, August 1938.
– *Notes and Records. The Royal Society Journal
of the History of Science* 1 (2).
<https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rsnr.1938.0014>.
- Garberding, Petra 2012. „There are Dangers to be
faced“: Cooperation within the International
Association of Folklore and Ethnology in
1930s. – *Journal of Folklore Research* 49 (1):
25–71.
- Jaanits, Lembit 1995. Muinasteadus Tartu Ülikoolis
1920–1940. – *Muinasaja teadus* 3. *Eesti arheo-
loogia historiograafilisi, teoreetilisi ja kultuuri-
ajaloolisi aspekte*. Toim Valter Lang. Tallinn:
Teaduste Akadeemia Kirjastus, 9–49.
- Jääts, Indrek 2014. Üks kuulus välitöö ja selle pikk
vari: Oskar Kallas, Paulopriit Voolaine ja
Lutsi maarahvas. – *Eesti Rahva Muuseumi*
aastaraamat 57. Tartu: Eesti Rahva Muuseum,
14–41.
- Kalits, Vilve 1970. 75 aastat F. Linnuse (1895–1942)
sünnist. – *Keel ja Kirjandus* 5: 316–317.
- Kindlaid inimrasse polegi. Mõtteid ja muljeid
2. rahvusvaheliselt antropoloogide ja etno-
loogide kongressilt Kopenhaagenis. – *Posti-
mees*, 16. september 1938.
- Kivimäe, Jüri 2017. *Rektor Hans Kruus. Tartu Ülikooli
rektorid*. Tallinn: Aasta Raamat.
- Klein, Barbro 2006. Cultural Heritage, the Swedish
Folklife Sphere, and the Others. – *Cultural
Analysis* 5: 57–80.
- Kukk, Inge 2009. Kui Kremli täht valgustas muu-
seumi: stalinismiaegsetest ümberkorraldus-
test Eesti muuseumides. – *Akadeemia* 4 (241):
690–702.
- Kuues Põhjamaade etnoloogide konverents Turus.
1934. – *Päevaleht*, 18. juuni.
- Leete, Art 2005. Ferdinand Linnus: Views of Esto-
nian Ethnography and their Reflections on
Recent Discussions. – *Studies in Estonian Folk-
loristics and Ethnology. A Reader and Reflexive
History*. Toim Kristin Kuutma, Tiit Jaago.
Tartu: Tartu University Press, 329–340.
- Leinbock, Ferdinand 1925. Kabi- ja pottmütsid. –
Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat I. Tartu,
89–103.

- Leinbock, Ferdinand 1926. Puulukud. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat* II. Tartu, 48–68.
- Leinbock, Ferdinand 1927a. Uste ja väravate sulused Eestis. Magistritöö käsikiri TÜ raamatukogus.
- Leinbock, Ferdinand 1927b. Rahvaomastest mõõtu-dest Eestis. – *Album M. J. Eiseni 70. sünnipäevaks*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 155–163.
- Leinbock, Ferdinand 1927c. Liivlaste soovid ja ootused. – *Postimees*, 12. september.
- Leinbock, Ferdinand 1927d. Kiri Liivi rannikult. – *Postimees*, 11. september.
- Leinbock, Ferdinand 1928a. Päevauudiseid Liivi rannikult. – *Postimees*, 26. märts.
- Leinbock, Ferdinand 1928b. Liivi hõimupäevad. – *Postimees*, 25. august.
- Leinbock, Ferdinand 1928c. De l'art national esthoni-
en. – *L'Art Vivant* 90: 710–711.
- Leinbock, Ferdinand 1928d. Le Musée National
d'Estonie a Tartu. – *Museumion* 5: 109–113.
- Leinbock, Ferdinand 1928e. Liivlaste kalastusest ja
vähipüügist. – *Eesti Rahva Muuseumi aasta-
raamat* IV. Tartu: Postimees, 109–151.
- Leinbock, Ferdinand 1929. Uste ja väravate sulused
Eestis. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat* V.
Tartu: Postimees, 72–140.
- Leinbock, Ferdinand 1929/1930. Über die ethno-
graphische Arbeit in Estland. – *Lud
Słowiański* I, 1 B: 131–144.
- Leinbock, Ferdinand 1930. Eesti etnograafia
seniseid saavutusi ja tuleviku ülesandeid. –
Ajalooline Ajakiri 1/2: 42–52.
- Leinbock, Ferdinand 1931. Az archeológia és etno-
gráfia Észtországbán (1918–1928). – *Fenno-
ugrica* III: suomalais-ugrilainen kulttuurikong-
ressi = soome-ugri hariduskongress. Budapest,
170–189.
- Leinbock, Ferdinand 1932a. *Die materielle Kultur der
Esten*. Tartu: Akadeemiline Kooperatiiv.
- Leinbock, Ferdinand 1932b. Etnograafia. – *Tartu
Ülikool sõnas ja pildis: 1918–1932*. Tartu:
Tartu Ülikool, 85–89.
- Leinbock, Ferdinand 1933. Eesti rahvusteaduste
areng. – *Eesti rahvuskultuur: koguteos Eesti
Vabariigi 15 aasta juubeliks*. Eesti: Eesti
Rahvuskultuuriline Ühing, 50–55.
- Leinbock, Ferdinand 1934. Linnunade korjami-
sest. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat* VIII.
Tartu: Postimees, 155–180.
- Linnus, Ferdinand 1935. Metsamesinduse jälgi
Eestis. – *Eesti Mets* XV: 424–428.
- Linnus, Ferdinand 1936a. Baltimaade orduaegsest
mesindusest. – *Ajalooline Ajakiri* 1: 1–14.
- Linnus, Ferdinand 1936b. Kasvavad tarud. – *Mesila*
I: 6–8.
- Linnus, Ferdinand 1936c. Néprajzi kutatások
Észtországbán a vilaágháború után. –
Ethnographia – *Népélet*, 129–135.
- Linnus, Ferdinand 1936d. Etnograafilisi ülevaate-
teoseid viimaseilt aastailt. – *Eesti Kirjandus* 5:
245–247.
- Linnus, Ferdinand 1937. Eestlaste aine-
line kultuur. Eestlaste rahvausund. – *Eesti ajalugu* II. *Eesti
keskaeg*. Toim Hans Kruus. Tartu: Eesti Kirjan-
duse Selts, 241–274, 370–381.
- Linnus, Ferdinand 1938a. Meejaht ja selle mälestusi
Eestis. – *ÕESI Toimetused XXX (Liber Saecula-
ris)*: 384–392.
- Linnus, Ferdinand 1938b. Mesindusajaloolisi kilde.
– *Mesinik*.
- Linnus, Ferdinand 1939. *Eesti vanem mesindus I.
Metsamesindus. Eesti Rahva Muuseumi aasta-
raamat XII–XIII*. Tartu: Sihtasutis
„Eesti Rahva Muuseumi“ kirjastus.
- Linnus, Ferdinand 1940a. *Eesti vanem mesindus. I.
Metsamesindus: Deutsches Referat: Die ältere
Bienenzucht Estlands. I, Die Waldbienenzucht*.
Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Linnus, Ferdinand 1940b. Omakultuuri harrastuste
olevikust ja tulevikust. – *Eesti Üliõpilaste Seltsi
album* 11. Tartu: Eesti Üliõpilaste Selts, 85–93.
- Linnus, Ferdinand 1940c. Rahva elatusalad ja
aineline kultuur. – *Eesti ajalugu* III. *Rootsi ja
Poola aeg*. Toim O. Liiv, H. Kruus. Tartu: Eesti
Kirjanduse Selts, 296–314.
- Linnus, Ferdinand 2005 [1938]. Die estnische
Ethnographie in den letzten fünf Jahren. –
*Studies in Estonian Folkloristics and Ethnology.
A Reader and Reflexive History*. Toim Kristin
Kuutma, Tiit Jaago. Tartu: Tartu University
Press, 343–349.
- J. Linnus 1970 = Linnus, Jüri 1970. Eesti NSV Riikli-
ku Etnograafiamuuseumi soome-ugri rahvaste
etnograafilised kogud. – *Läänemeresoomlaste*

- rahvakultuurist. Toim Jüri Linnus. Tallinn: Valgus, 226–246.
- J. Linnus 1989 = Linnus, Jüri 1989. Etnograafia ja museoloogia Tartu ülikoolis aastatel 1919–1940. – *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi* XXII (1). Tartu: Tartu Ülikool, 50–62.
- J. Linnus 1996 = Linnus, Jüri 1996. Eesti esimene etnoloogiadoktor Ferdinand Linnus. – *Vana-varavedaja* 3: 143–146.
- Luts, Arved 1990. Tartu ülikooli üliõpilaste etnograafiaalased tööd. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXVIII*. Tallinn: Valgus, 207–223.
- Manninen, Ilmari; Ferdinand Leinbock 1925. Rahvateaduslikud kogud Eesti Rahva Muuseumis. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat* I. Tartu, 134–144.
- Manninen, Ilmari 1924. Etnograafia tegevuspiiridest ja sihtidest Eestis. – *Eesti Kirjandus* 12: 527–537.
- Metslaid, Marleen 2016. Gustav Ränga tee Tartu Ülikooli professoriks. Eesti etnoloogia 1930. aastatel. – *Tuna* 1: 50–67.
- Metslaid, Marleen 2018. Co-production of ethnographic knowledge in Estonia during the 1920s and 1930s. – *Visions and Traditions. Knowledge Production and Tradition Archives*. Toim Lauri Harvilahti jt. *Folklore Fellows' Communications* 315: 42–60.
- Mägi, Arvo 2001. *Mis meelde on jäänud: episoode ja meeoleolusid*. Tartu: Ilmamaa.
- Nordiska museet och Skansen under år 1934. – *Fataburen. Nordiska museets och Skansen årsbok* 1935: 225–292.
- Nömmela, Marleen 2007. *Etnograafiks kujunemine: Gustav Ränga välitööpraktika 1920. aastatel*. *Studia Ethnologica et Folkloristica Tartuensia* 10. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Nömmela, Marleen 2009. Rahvusmuuseum rahvusriigis. Eesti Rahva Muuseum 1920–1940. – *Eesti Rahva Muuseumi 100 aastat*. Koost Piret Õunapuu. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 104–183.
- Nömmela, Marleen 2010. Ferdinand Linnuse välitööd liivlaste juurde aastatel 1927 ja 1928. Välitöö- ja arhiivmaterjale lugedes. – *Lee* 16: 25–30.
- Nömmela, Marleen 2011. Becoming an Ethnographer. Becoming a Science. Ferdinand Linnus and Estonian ethnology in the 1920s. – *Lietuvos etnologia. Lithuanian ethnology* 11 (20): 93–108.
- Pihlak, Jaak 2007. Helme kihelkond ja Vabaduse Risti vennad. – *Viljandi Muuseumi aastaraamat* 2007, 215–318.
- Piiri, Reet 1990. Eesti Rahva Muuseumi sidemed teadusasutustega väljaspool Eestis 1909–1987. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXVIII*: 170–206.
- Põldmäe, Richard 1978. Õpetatud Eesti Seltsi bibliograafilised aastaülevaated. – *Keel ja Kirjandus* 11: 658–664.
- Raisma, Mariann 2023. *Muuseumi võim. Muuseum kollektiivse mälu kujundajana Eestis 20. sajandi murranguperioodidel*. *Dissertationes Academiae Artium Estoniae* 41. Eesti Kunstiakadeemia.
- Rahvateadus teeb Euroopas suuri edusamme. 1935. – *Postimees*, 15. oktoober.
- Rogan, Bjarne 2007. Folk Art and Politics in Inter-War Europe: An Early Debate on Applied Ethnology. – *Folk Life: Journal of Ethnological Studies* 45 (1): 7–23.
- Rogan, Bjarne 2008. From Rivals to Partners on the Inter-War European Scene. Sigurd Erixon, Georges Henri Rivière and the International Debate on European Ethnology in the 1930s. – *ARV. Nordic Yearbook of Folklore* 64: 275–324.
- Rosenberg, Tiit 1999. Professor Arno Rafael Cederberg – Eesti ajaloo uurimise koolkonna rajaja Tartu Ülikoolis. – *Ajalooline Ajakiri* 2 (105): 79–90.
- Rosenberg, Tiit 2005. Eesti ja Soome ajaloolaste sidemetest enne 1940. aastat. – *Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944*. Koost Sirje Olesk. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 111–132.
- Ruutsoo, Rein 2018. Hans Kruusi valikuid ja saatust lahti nõidumas. – *Tuna. Ajalookultuuri Ajakiri* 2: 119–129.
- Rämmer, Algo 2016. *Haritlased ja Balti kultuuri-koostöö 1920.–1930. aastatel*. *Dissertationes Historiae Universitatis Tartuensia* 40. Tartu: TÜ kirjastus.

- Ränk, Gustav 1935. Päevaküsimusi eesti rahvusteaduste töömait. – Üliõpilasleht 5, 7. aprill.
- Ränk, Gustav 1936. Meie rahvateaduse ja muinaskultuuri uurimistöö päevamuredest. – *ERK* 6 (38): 122–125.
- Ränk, Gustav 1937. Etnograafilise uurimistöö praegune seisukord ja tuleviku kavatsused selle arendamiseks. – *ERK* 5/6: 115–122.
- Ränk, Gustav 1969. Sigurd Erixon und das Ostbaltikum. – *Ethnologia Europaea* 2 (1): 30–35.
- Ränk, Gustav 2010. *Sest ümmargusest maailmast. Laiemasse maailma*. Tallinn: Eesti Päevaleht.
- Ränk, Gustav 2023. Punased aastad. – *Keeruliste aegade kiuste. Gustav Ränga päevikud 1939–1948*. Toim Marleen Metslaid, Indrek Jääts. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 47–83.
- Salminen, Timo 2012. Harri Moora, Ella Kivikoski and Scandinavia. – *Fornvännen* 107 (2): 96–111.
- Sihtasutus Eesti Rahva Muuseumi tegevuse aruanne 1934./1935. a. eest. – *ERM aastaraamat XI*, 1937. Tartu: Sihtasutus „Eesti Rahva Muuseumi“ kirjastus, 161–177.
- Sihtasutus Eesti Rahva Muuseumi tegevuse aruanne 1935./1936. a. kohta. – *ERM aastaraamat XI*, 1937. Tartu: Sihtasutus „Eesti Rahva Muuseumi“ kirjastus, 178–197.
- Talve, Ilmar 1992. Ilmari Manninen in Finland and Estonia. – *Pioneers. The History of Finnish Ethnology. Studia Fennica Ethnologica* I. Toim Matti Räsänen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 50–76.
- Truman, Mihkel 2017. Eesti ja Läti akadeemilisest koostööst 1919–1940. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/167036e7-608c-4157-8d14-81dc8e53a71d/content>.
- Truman, Mihkel 2019. Arno Rafael Cederberg Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli õppejõuna. – *Ajalooline Ajakiri* 2 (168): 153–193.
- Vassar, Artur 1940. F. Linnus: Eesti vanem mesindus. I. Metsamesindus. – *Eesti Kirjandus* 4: 188–192.
- Viires, Ants 1969. 75 aastat Ferdinand Linnuse sünnist. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIV*. Tallinn: Valgus, 377–382.
- Viires, Ants 1975. Euroopa rahvakultuuri atlased. – *Keel ja Kirjandus* 9: 573–576.
- Viires, Ants 1994. Ilmari Mannineni teoreetilistest vaadetest. – *Looming* 9: 1255–1263.
- Õunapuu, Piret 1995. Ferdinand Linnus 100. – *Kleio: Ajaloo Ajakiri* 4: 59–60.